

ISSN 2519-4151

ІНТЕГРАТИВНА АНТРОПОЛОГІЯ

Медико-філософський журнал

№ 1 (33)
2019

ІНТЕГРАТИВНА **А**НТРОПОЛОГІЯ

Медико-філософський журнал

Засновник

Одеський національний медичний університет

Головний редактор

Академік НАМН України,
лауреат Державної премії України В. М. ЗАПОРОЖАН

Науковий редактор

Доктор медичних наук професор Р. С. ВАСТЬЯНОВ

Відповідальний секретар

Кандидат медичних наук доцент С. П. ПАШОЛОК

Редакційна колегія

К. В. Аймедов, М. Л. Аряєв, Ю. І. Бажора, В. Є. Вансович,
Р. С. Вастьянов, Ю. В. Вороненко, Л. С. Годлевський,
І. В. Голубович, Т. В. Дегтяренко, І. А. Доннікова,
І. В. Єршова-Бабенко, В. Й. Кресюн, Г. Ф. Кривда,
О. О. Мардашко, І. Г. Мисик, С. П. Пашолок,
В. І. Подшивалкіна, С. В. Пустовіт, І. Й. Сейфулліна,
О. М. Стоянов, В. Б. Ханжи

Редакційна рада

Іон Абабій (*Молдова*)
Олена Вальдман (*Росія*)
Тетяна Гардашук (*Україна*)
Микола Головенко (*Україна*)
Ігор Гук (*Австрія*)
Ірина Добронравова (*Україна*)
Енні Жанг (*Китай*)
Микола Кисельов (*Україна*)
Віталій Кордюм (*Україна*)
Сергій Максименко (*Україна*)
Спірос Маркетос (*Греція*)
Джеймс Сміт (*США*)
Деніс Уїтлі (*Велика Британія*)
Рольф Цинкернагель (*Швейцарія*)
Євген Чазов (*Росія*)
Віктор Чупіна (*Румунія*)

Зміст

Contents

Проблема

Problem

- К. О. Талалаєв
Актуальні питання
удосконалення системи протидії
соціальним і хронічним хворобам
у Причорноморському регіоні України **4**
- K. O. Talalayev
The Actual Questions of Improvement of
the Counteraction System
to the Social and Chronic Diseases in
the Black Sea Region of Ukraine

Онто- і філогенез

Onto- and Phylogenesis

- Т. В. Дегтяренко, В. Ф. Коджебаш
Участь морфогенетичних полів
у програмуванні
індивідуального розвитку **15**
- T. V. Degtyarenko, V. F. Kodzhebash
Participation of Morphogenetic Fields
During Individual Development
Programming

***Патологічні стани
і сучасні технології***

***Pathological States and
Modern Technologies***

- Є. О. Мазніченко
Динаміка концентрації інтерлейкіну-6
і цитокератину-18 у плазмі крові
хворих на сімейну гіперхолестеринемію
із неалкогольним стеатогепатитом
на тлі персоніфікованої комплексної
гіполіпідемічної терапії **23**
- Ie. O. Maznichenko
Influence of Personificated Complex
Hypolipidemic Therapy on
the Concentration of Interleukin-6 and
Cytokeratin-18 in Patients with
Familial Hypercholesterinemia and
Non-Alcoholic Steatohepatitis
- О. Л. Золотухіна, Ю. В. Єрьомін,
Л. С. Кравченко, О. А. Бас
Методи діагностики
інфекції *Helicobacter pylori* порожнини рота
у стоматологічній практиці **28**
- O. L. Zolotukhina, Yu. V. Yeryomin,
L. S. Kravchenko, O. A. Bas
The Methods for Diagnostics of
Helicobacter Pylori Infection in
Oral Cavity Indental Practice
- В. М. Шимон, А. А. Шерегій, С. П. Алфелді
Аспекти використання біоскло-матеріалів
у кістковій хірургії **33**
- V. M. Shimon, A. A. Sheregiy, S. P. Alfeldi
Aspects of the Use of Bioglass Materials in
Bone Surgery
- І. В. Савицький, В. І. Величко,
Н. І. Прейс, Я. В. Сірман, В. М. Сарахан
Особливості системи
антиоксидантного захисту та перекисного
окиснення ліпідів при мікроангіопатіях
на тлі цукрового діабету 2 типу **37**
- I. V. Savitskyy, V. I. Velychko,
N. I. Preis, Ya. V. Sirman, V. M. Sarakhan
Features of the System of
Antioxidant Protection and
Lipid Peroxidation in Microangiopathies
against Type 2 Diabetes Mellitus

- Е. Н. Кондратьєва
Безмедикаментозне оздоровлення
й профілактика психосоматичних станів особистості
авторським методом тілесно-орієнтованої терапії 41
- О. В. Медянова
Сьогоденні завдання
вищої медичної освіти в контексті
парадигми цілісності людини 46
- О. В. Бучко, Д. Л. Пассмор
Чи може музичний досвід
допомагати розвитку навичок,
які сприяють благополуччю викладачів? 53
- Д. Н. Ляшенко, В. В. Ляшенко
Прологмени
до системно-антропологічного
аналізу трансформації викладання
нейронаук 59
- І. А. Чернілевська
Філософсько-антропологічні аспекти
використання технологічного очищення
забруднень навколишнього середовища
в контексті дискурсу глибокої екології 64
- ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
КОНФЕРЕНЦІЇ
- Д. В. Даниленко
Об'єкт і об'єктивна сторона правопорушення
відповідно до Афіньської конференції 69
- О. Е. Гончарова
Вплив сучасних знань на здоров'я людини 71
- Ю. В. Ірхіна
Комунікативні практики та стратегії
соціальної взаємодії в контексті
громадянської та національної
самоідентифікації студентської молоді 72
- В. О. Кирилук
Подолання психологічного
та соціального перевантаження студентів 73
- М. Ю. Клейман
Розгляд у науковій літературі проблем
взаємовідносин приватних детективів
і правоохоронних органів 74
- Г. В. Коваленко
Філософсько-правові аспекти
в рішеннях Верховного суду США
щодо вирішення питань у сфері біоетики 76
- Н. Л. Максименко
Концепція емпіричного дослідження
управлінського потенціалу ІТ-фахівця 77
- E. N. Kondratieva
Drug-free Rehabilitation and Prophylaxis of
Psychosomatic States of the Person by
the Authors Method Body-oriented Therapy
- O. V. Medyanova
Up-to-date Tasks of
the Higher Medical Education in the Context of
the Human Integrity Paradigm
- Olga V. Buchko, David L. Passmore
Can Music
Experiences Contribute to
the Well-Being of Faculty Members?
- D. N. Lyashenko, V. V. Lyashenko
Prolegomena to
the System and Anthropological
Analysis of the Transformation of
Teaching Neuroscience
- I. A. Chernilevska
The Philosophical and Anthropological Aspects of
the Use of Technological Purpose of Environmental
Pollution in the Context of the Discourse of
Deep Ecology
- ABSTRACTS OF
THE CONFERENCE
- D. V. Danylenko
Object and Objective Side of the Offense in
Accordance with the Athens Conference
- O. Ye. Goncharova
The Influence of Modern Knowledge on Human Health
- Yu. V. Irkhina
Communicative Practices and Strategies of
Social Interaction in the Context of Civil and
National Self-Identification of
Student Youth
- V. O. Kyrylyuk
Overcoming the Psychological and
Social Overload of Students
- M. Yu. Kleyman
Discussion in the Scientific Literature of
the Private Detectives and Law Enforcement
Relationship Problems
- G. V. Kovalenko
Philosophical and Legal Aspects in the Solutions of
the Supreme Court of the United States as for Issues in
the Field of Bioethics
- N. L. Maksymenko
The Concept of Empirical Research of
the Managerial Potential of IT Specialist

М. В. Русяєва M. V Rusyayeva
Бог–людина–світ: «Вічні теми» у симфонічній творчості Олени Томльонової 78 God–Man–World: “Eternal Themes” in Alyona Tomlyonova’s Symphonic Works

Е. О. Устименко Ye. O. Ustymenko
Становлення сучасної української біоетики (на прикладі діяльності біоетичної школи В. Л. Кулініченка — С. В. Пустовіт) 80 V. L. Kulinichenko — S. V. Pustovit) Formation of Modern Ukrainian Bioethics (on the Example of the Bioethical School of V. L. Kulinichenko — S. V. Pustovit)

Аделина Г. Христова Adelina G. Khristova
Розуміння технологій та навчання в контексті людської діяльності 81 Understanding of Technology and Learning within the Context of Human Activity

Правила оформлення статей The Manual of Article Style for
для журналу «Інтегративна антропологія» 83 the Journal “Integrative Anthropology”

Друкується за рішенням Вченої ради Одеського національного медичного університету
Протокол № 12 від 25.06.2018 р.

Printed by the decision of Academic Council of the Odessa National Medical University
Protocol № 12 of 25.06.2018

До відома авторів!

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28 грудня 2017 р. журнал «Інтегративна антропологія» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з медицини.

By the Order of the Department of Education and Science of Ukraine № 1714 of 28.12.2017 the journal “Integrative Anthropology” is added to the list of editions which publish results of dissertations in medicine.

Інтегративна антропологія. Медико-філософський журнал [Text] /
funder the Odessa National Medical University. – 2001 ; Odessa :
ONMedU, 2018
2019 N 1 (33). – 100 copies
ISSN 2519-4151

© Одеський національний медичний університет, 2019

Інтегративна антропологія. Медико-філософський журнал № 1 (33) 2019. ISSN 2519-4151.	
<p>Адреса редакції: 65082, Україна, Одеса, Валіховський пров., 2</p> <p>Телефони: (067) 734-74-99 (048) 711-72-54 (048) 728-54-74</p> <p>Сайт: http://anthropology.odmu.edu.ua</p> <p>E-mail: vastyanov@odmu.edu.ua</p>	<p>Редактор випуску О. В. Бровкін Літературні редактори і коректори А. А. Гречанова, Р. В. Мерешко, О. В. Титова Художній редактор А. В. Попов Комп'ютерний дизайн, оригінал-макет А. В. Попов Поліграфічні роботи І. К. Каневський</p> <p><i>На обкладинці:</i> Йоганн Теодор Де Брі. Гравюра з книги Р. Фладда «Амфітеатр анатомії». Франкфурт, 1623.</p>
<p>Журнал зареєстровано у Міністерстві юстиції України. Свідоцтво про реєстрацію КВ № 22314-12214ПР від 23.09.2016. Передплатний індекс 08210. Підписано до друку 20.06.2019. Формат 60x84/8. Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 13,0. Тираж 100. Зам. 2114. Видано і надруковано Одеським національним медичним університетом. 65082, Одеса, Валіховський пров., 2. Свідоцтво ДК № 668 від 13.11.2001.</p>	

Пропонуємо нашим читачам деякі матеріали Міжнародної наукової конференції «Людина як цілісність: філософський, психологічний, медичний та юридичний полілог», осіннє засідання якої відбулося 15 травня 2019 року. Запрошуємо науковців взяти участь у наступних етапах цього форуму.

УДК 616.891.6:159.9.072

Е. Н. Кондратьева

БЕЗМЕДИКАМЕНТОЗНОЕ ОЗДОРОВЛЕНИЕ И ПРОФИЛАКТИКА ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ АВТОРСКИМ МЕТОДОМ ТЕЛЕСНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ТЕРАПИИ

ГО «Федерация телесно-ориентированной терапии», Одесса, Украина

УДК 616.891.6:159.9.072

Е. Н. Кондратьева

БЕЗМЕДИКАМЕНТОЗНОЕ ОЗДОРОВЛЕНИЕ И ПРОФИЛАКТИКА ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ АВТОРСКИМ МЕТОДОМ ТЕЛЕСНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ТЕРАПИИ

ГО «Федерация телесно-ориентированной терапии», Одесса, Украина

В статье психолога, руководителя «Федерации телесно-ориентированной терапии» представлен авторский метод психосоматической саморегуляции телесно-ориентированной терапии — полярная дыхательно-мятниковая гимнастика, направленный на оптимизацию психоэмоционального состояния и оздоровления организма человека, жизнь и деятельность которого проходит в сложных современных условиях.

Ключевые слова: полярная дыхательно-мятниковая гимнастика, телесно-ориентированная терапия, экономичное дыхание.

UDC 616.891.6:159.9.072

E. N. Kondratieva

DRUG-FREE REHABILITATION AND PROPHYLAXIS OF PSYCHOSOMATIC STATES OF THE PERSON BY THE AUTHORS METHOD BODY-ORIENTED THERAPY

Public organization "Federation of body-oriented therapy", Odessa, Ukraine

The article describes the importance of exercise and respiratory gymnastics for preserving the health of modern man. The attention was drawn to the role of respiratory-circulatory gymnastics in prevention and psycho-physical rehabilitation of the human organism as a whole.

Key words: polar respiratory-circulatory gymnastics, body-oriented therapy, economic breathing.

Введение

Здоровье нации — это государственный стратегический запас, поддержание, сохранение и укрепление которого необходимо постоянно

приумножать, так как от этого зависит благополучие самого государства. Основную роль в поддержании и сохранении здоровья играет здоровый образ жизни. Наш соотечественник, выдающийся ученый И. И. Мечников сформулировал и глубоко раскрыл понятие «ортобиоз», как правильный, т. е. здоровый образ жизни. Именно

© Е. Н. Кондратьева, 2019

под здоровым образом жизни следует понимать индивидуально-типичные способы и формы повседневной жизнедеятельности человека, которые укрепляют и совершенствуют резервные возможности организма, обеспечивая тем самым личности успешное выполнение своих социальных и профессиональных функций.

Здоровье — это целостное состояние организма, определяемое рядом факторов: гармоничность физического развития, оптимальное психофункциональное состояние организма, высокий уровень иммунной защиты, эмоционально-волевой тонус личности и ее правомерные морально-социальные установки. Такой подход к пониманию здоровья предполагает тесную взаимосвязь самочувствия человека с резервными возможностями его организма [2].

На данном этапе развития нашего общества ухудшение психоэмоционального состояния и снижение уровня здоровья населения страны связано с прогрессирующей социально-экономической деструкцией общества и, по мнению многих ученых, это обосновывает необходимость поиска новых эффективных способов и средств для укрепления и сохранения психосоматического здоровья граждан. По данным ВОЗ, уровень здоровья человека лишь на 10–15 % связан с деятельностью и достижениями системы здравоохранения, на 25 % его определяют экологические условия, на 15–20 % он обусловлен генетическими факторами и на 50–55 % — это условия и образ жизни самого человека.

В наш информационный век стремительные достижения технического прогресса подводят человечество к всеобщей гиподинамии (недостаточности физической активности), что вызывает в мировом сообществе катастрофические последствия. Еще Аристотель писал, что ничто так не разрушает организм, как длительное физическое бездействие. Эти слова подтверждаются данными Всемирной организации здравоохранения за 2018 г., согласно которым, сердечно-сосудистые заболевания за последние 20 лет в 3 раза больше унесли человеческих жизней именно по причине гиподинамии, а стрессы — это вторичная причина смертности.

Современная медицина, какими бы она совершенными методами ни обладала, не способна полностью избавить человеческий организм от пагубных последствий «двигательного голода». В связи с этим европейские ученые, особенно в нынешнем тысячелетии, уделяют огромное внимание кинезофелии. Кинезофелия — это врожденная, генетически обусловленная потребность

в движении. По последним исследованиям в научном мире, только физические упражнения сохраняют подвижность человека и продлевают жизнь, а лекарственные средства оздоровления лишь помогают создать ощущение благополучия.

Учеными еще в прошлом тысячелетии доказано, что потребность в движении обуславливается закономерностями развития организма, и именно физические упражнения укрепляют мышцы, совершенствуют работу всех органов, особенно сердца и легких, активизируют обмен веществ. Не оспорим тот факт, что при малоподвижном, не активном образе жизни мышцы атрофируются, кости размягчаются, а сердце и легкие ослабевают. Недаром в науке часто используется термин «рыхлое сердце», т. е. слабое и, соответственно, характерное для людей, ведущих малоподвижный образ жизни.

К сожалению, в нашей стране физическую оздоровительную активность медицина до сих пор рассматривает не как средство профилактики здоровья, а только как средство реабилитации организма после перенесенной болезни (например инсульта), забывая о том, что физические упражнения являются мощным оздоровительно-корректирующим средством, предупреждающим болезнь, и повышают эффективность работы всех органов и систем. Они помогают человеку в любом возрасте не просто сохранять собственное здоровье, а развивать выносливость, работоспособность, стабилизировать свое психологическое состояние, укреплять и повышать свой жизненный ресурс.

По общепринятым стандартам, любая физическая оздоровительная активность должна быть дозирована и сопровождаться значительным расходом энергии, умеренной равномерной нагрузкой, соответствующей возрасту и обязательно иметь выраженную аэробную направленность, обеспечивающую доставку кислорода к тканям. К такой физической активности относятся все известные виды физической культуры, такие как быстрая ходьба, бег трусцой, плавание, йога, но именно программы дыхательных динамических гимнастик в полном объеме отвечают всем этим параметрам, являясь естественным регулятором большинства психосоматических состояний и комплексного оздоровления человека, при этом выполняются индивидом без возрастных и физических ограничений.

Все это явилось поводом растущей популярности программ дыхательных динамических гимнастик, которые вписываются в понятие объединения психофизического здоровья с имиджем тела и фигуры. Такой подход формирует у чело-

века представления о здоровье в его интегральном понимании, включающем физическое, психическое и психологическое здоровье, а также активизирует осознанную деятельность в желании быть здоровым, счастливым и социально активным. Социальная востребованность и настоятельная необходимость в решении проблемы повышения качества личностного потенциала определили выбор темы и актуальность настоящего исследования.

Цель исследования — экспериментальное обоснование и апробация полярной дыхательно-маятниковой гимнастики в качестве комплексного способа саморегуляции и оздоровления в телесно-ориентированной терапии.

Задачи исследования — осветить существующие всемирно известные направления профилактики и реабилитации психосоматических состояний личности в телесно-ориентированной терапии, используемые в настоящее время; обосновать целесообразность применения в практической психологии предложенной нами полярной дыхательно-маятниковой гимнастики как метода саморегуляции в телесно-ориентированной терапии и апробировать данный авторский метод.

Тело человека отражает все, что было пережито, прочувствовано раньше и происходит сейчас. Стрессы, негативные действия и чувства, эмоциональные переживания и болезни — все это навсегда фиксируется в теле, ограничивает его подвижность и блокирует способности человека, его жизненные силы и энергию, а в совокупности снижает качество и полноценность жизни, ускоряет процессы увядания организма, т. е. приводит к преждевременному старению.

В Западной Европе в целях профилактики и реабилитации психосоматических состояний эффективно используются методы телесно-ориентированной терапии. Они особенно эффективны для лечения психосоматических заболеваний, неврозов, депрессивных состояний, последствий психических травм и посттравматических стрессовых расстройств, а также общего оздоровления всего организма в целом. Специалисты Европейской ассоциации телесно-ориентированной психотерапии (ЕАТП) в своей практике используют следующие всемирно известные методы [4]:

- вегетативная терапия (В. Райх);
- стержневая энергетика (Д. Пьерракос);
- соматическая терапия — биосинтез (Д. Боделла);
- радикс (Ч. Келли);
- хакоми (Р. Курц);
- соматический процесс (С. Келеман);

- организмическая психотерапия (М. Браун);
- первичная терапия, или терапия первичного крика (А. Янов);

- комплексы двигательных упражнений, связанных с выявлением и улучшением привычных телесных поз (Ф. Александер);

- структурная интеграция, или рольфинг (И. Рольф);

- биодинамическая психология (Г. Бойсен);

- бодинамика, или психология соматического развития (Л. Марчер);

- чувственное осознание (Ш. Селвер);

- психотоника (Ф. Гласер);

- телесно-дыхательные и звуковые психотехники;

- восточные виды телесных практик (йога, китайские и даосские практики);

- различные виды двигательной и танцевальной терапии, включая анализ движений (Р. Лабан).

Основываясь на изысканиях В. Райха, А. Лоуэна, И. Рольфа, нами была разработана полярная дыхательно-маятниковая (ПДМ) гимнастика как метод профилактики и реабилитации психосоматического состояния организма. В нем задействованы принципы психофизической интеграции организма через такие телесные (физиологические) функции, как дыхание, движение и статистическое напряжение, которые являются неотъемлемой частью целостности личности. Тело выражает то, что человек чувствует, как относится к жизни и к людям. Организм человека обладает огромным потенциалом саморегуляции и самовосстановления, т. е. возврата из болезни в состояние здоровья, поэтому наиболее эффективным способом профилактики и борьбы с заболеваниями, в том числе и психосоматического характера, являются не попытки вмешаться в тот или иной патологический процесс на уровне самой болезни, а коррекция функционирования тех самовосстанавливающихся биологических систем организма, которые способны нормализовать психофизиологическое состояние человека [3].

Американский физиолог В. Кеннон подчеркивал, что психофизиологическое состояние — это не пассивная реакция организма, а борьба за сохранение гомеостаза. Реактивные изменения биологических свойств и химического состава внутренней среды зависят от уровня возбудимости определенных нейроструктур мозга, нервномышечных синапсов и реактивности организма в целом [1]. Именно поэтому вовлечение механизмов саморегуляции, с одной стороны, направлено на поддержание постоянства, а с другой — эти механизмы призваны закономерно

изменять параметры внутренней среды организма посредством перевода психофункциональных систем мозга из состояния покоя в деятельное состояние, а также обеспечивать и расширять адаптивные возможности для личности.

Эта перспектива оптимизации механизмов саморегуляции и самовосстановления стала теоретико-методологической основой авторского метода телесно-ориентированной терапии — ПДМ гимнастики, в которой экономичное дыхание совместно с маятниковой поляризацией тела выступают главными ее составляющими. Эффект экономичного (волнового) дыхания для психофизического состояния человека очень важен и долгосрочен, поскольку в нашем организме, как и в природе, стабильно происходит волнообразная смена процессов возбуждения-торможения, когда активная работа органов и биологических систем сменяется периодами их покоя для восстановления энергетического потенциала в организме. В медицине эта стабильность называется гомеостазом (гомеокинезисом).

Как свидетельствуют результаты исследований ученых, экономичное дыхание, в котором используется момент кратковременного повышения содержания углекислого газа в крови (гиперкапния), воздействует практически на все структуры человеческого организма и восстанавливает гомеостаз человека, что активизирует адаптационные возможности организма. Лечебное воздействие кратковременной гиперкапнии в экономичном дыхании ведет к улучшению тканевого дыхания, выступая в роли сосудорасширяющего средства, имеет антиоксидантную направленность, оказывает активизирующее влияние на нейроструктуры мозга, нормализует функциональное состояние нервной системы и стабилизирует эмоционально-волевой тонус личности. По мнению ученых, исследовавших эффективность экономичного дыхания, «кратковременное повышение углекислого газа в крови в процессе экономичного дыхания оказывает тонизирующее влияние на подкорковые структуры коры головного мозга и, прежде всего, на ретикулярную формацию, от которой зависит тонус как коры головного мозга, так и всего организма в целом, то есть наша активность и бодрость» [3].

При использовании в ПДМ гимнастике осознанного экономичного дыхания у индивида постепенно нарабатывается важнейший навык управления своим психофизическим состоянием, в основе которого лежит принцип «обратной связи», заложенный нам природой, как и само дыхание, автоматически. Механизм упражнений ПДМ

гимнастики помогает заметно повысить общую работоспособность сердечно-сосудистой и дыхательной систем, отрегулировать кровяное давление, избавить индивида от лишнего веса, надежно защищая его от главного убийцы современного человечества — болезни сердечно-сосудистой системы.

Эффект регуляции эмоциональным равновесием и психофизической интеграцией организма во время тренировки усиливается маятниковой поляризацией тела, в которой заложена постизометрическая релаксация (контролируемое ощущение разницы между напряжением и расслаблением). Феномен маятниковой поляризации тела в 70-х гг. прошлого века исследовали американские ученые, установив ее позитивное воздействие на вегетативную нервную систему. Более того, американскими учеными экспериментально было доказано, что человеческий организм крайне нуждается в постоянном маятниковом движении для оптимальной стимуляции симпатической нервной системы, которая, в свою очередь, дает синхронизирующие импульсы для функционирования организма и его биологических систем [5].

Рассматривая ПДМ гимнастику как адекватный метод оптимизации психофизического состояния и саморегуляции личности, мы видим глубочайшее ее единство со многими методами телесно-ориентированной терапии. В то же время это такой новый метод, который предполагает извлечение психологического конфликта из глубин психики. В нем заложены две базовые последовательности: двигательная и физиологическая. Соблюдение двигательной последовательности в процессе занятий, когда в каждом упражнении используется одновременное воздействие на все сегменты «мышечного панциря» (по В. Райху), помогает человеку за достаточно короткий срок проработать и убрать мышечные блоки и зажимы по всему телу. При этом происходит воздействие не только на спазмированные мышечные зоны с пониженным кровотоком, но и влияние на процессы саморегуляции, позволяющие разрешить психологические проблемы. В двигательную последовательность входят вначале упражнения успокаивающего действия, затем — стимулирующего. Именно такая последовательность дыхательно-маятниковых упражнений посредством воздействия на психофизиологические процессы помогает повысить жизненную активность и помехоустойчивость на внешние раздражители.

В течение 20 лет авторский метод телесно-ориентированной терапии — ПДМ гимнастика,

был апробирован нами как за рубежом, так и в Украине (Одесса) на базе школы «Экспорт» при Федерации телесно-ориентированной терапии. За это время были получены существенные оздоровительные результаты среди женщин в широком возрастном диапазоне (в среднем от 20 до 65 лет) и среди мужчин в диапазоне от 30 до 50 лет. При регулярных занятиях ПДМ гимнастикой у занимающихся улучшается способность организма усваивать кислород, снижается ЧСС в покое, «экономия» тем самым 10–20 тыс. ударов сердца в сутки! Эти исследования в контрольной группе, состоящей из 25 человек, проводились на кафедре реабилитации ЮНПУ им. К. Д. Ушинского в 2010 г. По данным анкетирования, у 8 человек в этой группе периодически повышалось кровяное давление, особенно в моменты стресса. Через 6 мес. регулярных занятий исследования показали, что у 6 из 8 обследуемых кровяное давление стабилизировалось, а во время стресса скачки давления прекратились. При этом прием лекарств не отменялся, если были назначения врача.

Особое внимание в ПДМ гимнастике уделяется проблемам опорно-двигательного аппарата. С различными жалобами на боли в позвоночнике и в суставах обратились в контрольной группе 25 (100 %) человек. Во время занятий дозированная и многоплановая нагрузка на костно-мышечную систему на фоне большого притока кислорода в ткани, благодаря экономичному дыханию, позволила у всех 25 человек достичь положительных результатов, а 15 занимающихся избавились от многих «застарелых» проблем опорно-двигательного аппарата, которые классическая медицина у большинства из них не смогла победить. Период реабилитации индивидуально составил от 6 до 18 мес. регулярных занятий. В процессе занятий активная работа с мышцами тазового дна в тандеме с экономичным дыханием способствовала не только улучшению кровообращения органов малого таза, но и повышению либидо и сексуальной привлекательности у занимающихся, что было отмечено в опросниках.

Такие эстетические моменты, как замедление возрастных изменений, улучшение тургора кожи, нормализация обменных процессов, коррекция фигуры — все это заметные и желанные результаты для всех занимающихся ПДМ гимнастикой. Отметим, что уже с первых минут ПДМ упражнения начинают эффективно работать как антистрессовая программа, помогая оптимизировать эмоциональное состояние индивида. Это было подтверждено регулярными исследованиями в контрольной группе с одновременным использо-

ванием таких методик, как САН — методика диагностики оперативной оценки самочувствия, активности, настроения; методика по измерению выраженности сниженного настроения (субдепрессии); «Градусник» — методика диагностики самооценки эмоционального состояния индивида, используемая до и после занятий.

Анкетирование в контрольной группе показало, что 95 % людей через пять-шесть месяцев регулярных занятий отметили стабильное улучшение настроения, уменьшение конфликтных ситуаций на работе и дома, налаживание партнерских отношений в семье. Дополнительный результат долгосрочных занятий ПДМ гимнастикой — это нормализация сна, увеличение работоспособности и стрессоустойчивости занимающихся. Практически каждый, кто регулярно занимался ПДМ гимнастикой в течение года, заметил, что стал больше радоваться текущим ситуациям и отношениям с близкими людьми. А это, я считаю, очень важный шаг на пути не только к самосохранению психоэмоционального и физического здоровья человека, но и на пути к ощущению самодостаточности и закономерному росту чувства счастья индивида.

Ключові слова: полярна дихально-мятнікова гімнастика, тілесно-орієнтована терапія, економічне дихання.

ЛИТЕРАТУРА

1. Gibbs Russel. For the over — 50's. Sun Books Melbourne. 1981. 232 p.
2. Мильнер Е. Г. Выбираю бег. Москва, 1985. 86 с.
3. Кондратьева Е. Н. Источники продления молодости. Одесса: ВМВ, 2008. 358 с.
4. Кондратьева Е. Н. Оптимизация ресурсного психофизического состояния организма методом дыхательной полярно-мятниковой гимнастики. *Психологические, педагогические и медико-биологические аспекты физического воспитания*: 4-я науч.-практ. конф. Одесса, 20–27 апреля 2013 г. Одесса: БВВ, 2013. С. 530–534.

Поступила в редакцию 28.01.2019

*Рецензент канд. психол. наук, доц. О. В. Медянова,
дата рецензии 5.02.2019*

УДК 159.9.001.57:101.37

О. В. Медянова, канд. психол. наук, доц.

СЬОГОДЕННІ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ

Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна

УДК 159.9.001.57:101.37

О. В. Медянова

СЬОГОДЕННІ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ

Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна

У статті розглядаються зміни завдань вищої медичної освіти у світлі парадигми цілісності людини з урахуванням теорії поколінь. Автором проаналізовані індивідуально-психологічні відмінності студентів-стоматологів поколінь Y і Z та певні чинники успішності їхнього навчання. Також з'ясовані вимоги до зміни умов навчання студентів різних поколінь.

Ключові слова: цілісність людини, цілісність особистості, «колективна свідомість», «кліпове мислення», покоління Y і Z.

УДК 159.9.001.57:101.37

O. V. Medyanova

UP-TO-DATE TASKS OF THE HIGHER MEDICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE HUMAN INTEGRITY PARADIGM

The Odessa National Medical University, Odessa, Ukraine

The article discusses the changing challenges of higher medical education today. This is due to the relevance of considering the person as a whole and the theory of generations. The author analyzed the individual psychological differences of dental students of the Y and Z generations. Based on the results of a pilot study, the factors that determine the success of student learning today are determined. And also clarified the requirements for changing the learning conditions of students of different generations.

Key words: integrity of a person, “collective consciousness”, “clip thinking”, of generations Y and Z.

Відповідно до теорії етапів розвитку цивілізації М. Маклюєна: «... суспільство, перебуваючи на сучасному етапі розвитку, трансформується у “електронне суспільство” або “глобальне село”» [1, с. 86], за рахунок того, що виникла глобальна мережа електронних зв'язків, яка конструє єдине «поле досвіду» [2, с. 400], створюючи таким чином «колективну свідомість». І тут для утримання рівня когнітивної складності «колективної свідомості», її ноосферної цілісності дуже істотним стає індивідуальний внесок кожного, що ставить перед сьогоденною особистістю, особливо вченого, медика, завдання не тільки формування індивідуальної професійної компетентності, а й активного проектування даної позиції в колективне поле свідомості. Таким чином, у сучасного суспільства існує об'єктивна потреба в експертній активності фахівців, здатних об'єктивно і на високому науковому рівні не тільки оцінювати чинники загрози виживанню людства та розробляти ефективні стратегії їхнього подолання, а й усвідомлювати необхідність широкого впровадження їх у масову свідомість. Особливо актуально це постає в нашій країні, з її традиційною тенденцією до хуторського мислення.

Дана ситуація змінює завдання сучасної вищої освіти, які поділяються на основні, приватні та спеціальні. Основні завдання освіти у вищих вищах визначаються державною освітньою Доктриною і «витікають із духовних і культурних цінностей та багато в чому залежать від рівня розвитку науки і культури суспільства» [3, с. 56]. Приватні — визначаються специфікою освітнього спрямування, а спеціальні — це завдання, що забезпечують оптимальну адаптацію в майбутній професії з урахуванням мінливих вимог професійної та соціальної реальностей.

Якщо трансформувати викладені С. С. Корнієнко [3] основні завдання освіти з урахуванням специфіки вищої медичної школи, вийдуть такі цілі:

1) забезпечення повноцінного самовираження, самовиявлення, саморозвитку особистості майбутнього лікаря вже в процесі навчання. Особистості, здатної на таке:

а) гармонізацію індивідуальних і глобальних інтересів;

б) на підтримку безперервної самоосвіти;

в) на творче самовираження у всіх галузях наукового, професійного, соціального та духовного життя;

2) на оптимальну соціалізацію студента-медика, що забезпечує не тільки його соціальну адап-

тацію, а й гармонізацію матеріальної та духовної природи людини;

3) на розвиток комунікативних навичок на базі толерантності та співпраці, незалежно «від віку, статі, характерологічних особливостей, а також віросповідання, національності та політичного ладу» [3, с. 63];

4) і тільки в останню чергу, оволодіння навчальними програмами.

Ми згодні з автором у тому, що цілями освіти сьогодні є формування особистості майбутнього професіонала, здатного гармонійно поєднувати індивідуальні, професійні та соціальні цілі, не вступаючи в суперечність із законами природи, вільного саморозвитку індивіда і духовної сутності людини. Проте бачимо також актуальність формування активної соціальної біо- і нооетичної експертної позиції у майбутніх медиків. Це, у свою чергу, актуалізує формування цілісної особистості, яка має не тільки компетентність професіонала, а й ноосферний світогляд з альфологічним рівнем відповідальності перед собою та світом [4]; толерантність до невизначеності та непередбачуваності швидкоплинних світу [5; 6]; здатність в нових умовах до:

а) самодіагностики відповідності зовнішніх запитів життя і внутрішніх резервів, настанов і поведінкових програм особистості;

б) «самодобудування» відсутніх регуляційних механізмів, адаптивних поведінкових програм і когнітивних навичок;

в) трансформації аксіологічної ієрархії завдань відповідно до етапу свого розвитку і балансу зовнішніх і внутрішніх ресурсів, при цьому не втрачаючи свого «ціннісного кістяка»;

г) формування не тільки цілей і завдань поточного етапу свого розвитку, а й актуальної йому самомотивації.

Формами реалізації цілісності особистості є адаптація, творчість [7] і толерантність до хаотизації. За словами О. М. Князевої, «наявність хаотичних елементів, відносних нерегулярних частин є ознакою здоров'я людини, як тілесного, так і духовного, ознакою стійкості структури її особистості» [8, с. 42].

В. Є. Клочко і Е. В. Галажинський вважають, що цілісна людина — це «людина, що постійно робить себе цілою з перманентно нецілою, весь час потребує чогось і когось, весь час очікує чогось і когось; ускладнюючись, коли збуваються очікування і вдається привласнити предмет очікування, прийнявши його в себе, зробивши своїм» [9, с. 71]. Автори наголошують на благодатному впливі всієї повноти незавершеності людини, що постійно зазнає становлення. І бачать небезпеку в формі людини повної, завершеної, що відбулася, бо «це людина, яка нічого вже не бажає і яка вже нічого не може, постійно потребує прояву зовнішніх атрибутів, що вказують на власну спроможність, і почитає за благо повне

злиття своєї поведінки в світлі з усталеним розумінням самого світу» [9, с. 71]. У такої людини відсутня здатність до інноваційної поведінки, і вона вже скоро «переїде в трагедію вмираючої людини — не тільки заможною, але і такою, що остаточно відбулася» [9, с. 72]. Нам здається, що до даного визначення варто додати і цілісність соматичного, психічного і соціального в людині; цілісність когнітивного, емоційного, поведінкового, ціннісного в структурі особистості людини.

Другою особливістю сьогодення, що ускладнює завдання освітньої системи та є побічним ефектом розвитку четвертого етапу «інформаційного суспільства» стало масове формування «кліпового мислення» (термін Ю. Тоффлера). Філософ і культуролог К. Г. Фрумкін виділив основні причини появи «кліпового мислення»:

1) розвиток сучасних технологій, який привів до збільшення інформаційного потоку;

2) необхідність приймати більший обсяг інформації;

3) багатозадачність;

4) прискорення ритму життя і спроби встигнути за всім, щоб бути в курсі подій;

5) зростання демократії та діалогічності на різних рівнях соціальної системи [10].

Т. В. Семеновських характеризує «кліпове мислення» як «процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів, без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, який надходить, його алогічністю, повною різноманітністю; високою швидкістю перемикавання між фрагментами інформації; відсутністю цілісної картини сприйняття навколишнього світу» [11]. І виділяє основні характеристики «кліпового мислення»: конкретність мислення; фрагментарність (відсутність цілісного сприйняття); орієнтацію на поняття меншої міри спільності; алогічність; лабільність. М. Є. Сандомирський зазначає, що люди з «кліповим мисленням» орієнтовані на те, щоб переробляти інформацію короткими порціями, тобто обсяг інформації повинен уміщатися на екрані комп'ютера, тільки в цьому випадку вони її зрозуміють і запам'ятають; інформація їм повинна даватися легко, доступно і наочно, тому що «кліпові» люди не можуть довго залишатися зосередженими на чомусь одному, бо вони непосидючі й гіперактивні [12]. Інші автори бачать у даному явищі й позитивні сторони: захист організму і психіки від інформаційного перевантаження; динамізм навчальної діяльності; спроможність сприйняти багатоплановість явищ і неоднозначність, багатоваріантність підходів до аналізу складних явищ; здатність до багатозадачності, адаптація до мінливості реальності [11–15]. Т. І. Орлова констатує, що «кліпове мислення» — це не недолік, а розвиток одних когнітивних навичок за рахунок інших: формована здатність до багатозадачності, що призводить до зростан-

ня «неуважності, гіперактивності, дефіциту уваги і переваги візуальних символів логіки над поглибленням у текст» [16].

Наступною особливістю сучасності, що впливає на ефективність вищої освіти, є різниця між поколіннями не тільки викладачів і учнів, а й між різними поколіннями студентів. Нові покоління молоді і студентів мають інші, в порівнянні з попередніми поколіннями, вимоги до освіти, інші стандарти спілкування і ставлення до навчання, до чого виявилися не підготовлені професорсько-викладацькі колективи. Це робить актуальним не тільки необхідність адаптації навчального матеріалу до нової студентської реальності, пошук релевантних форм навчання з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик і пізнавальних можливостей нового покоління [13–18], а й додаткове навчання викладачів діагностичних і педагогічних умінь, адекватних індивідуально-психологічних можливостей різних поколінь студентів і аспірантів. За підсумками не тільки психологічних досліджень, а й роботи з аспірантами в рамках курсу «Професійна етика наукової діяльності лікаря» ми можемо тільки приєднатися до висновків з даної проблеми кількох авторів [13; 14], зокрема Е. Р. Ісаєвої: «Проведене нами соціально-психологічне дослідження студентів першого курсу Медичного університету висвітило нові тенденції в особистісних особливостях і поведінці студентів нового покоління. Як з'ясувалося, професорсько-викладацький склад Медичного університету виявився не готовим до взаємодії з ними» [13].

Сучасна теорія покоління зародилася на початку 90-х років минулого століття. Її авторами стали два американці — економіст, демограф Нейл Хоув і драматург, історик Вільям Штраус: незалежно один від одного вони вивчали такий популярний соціальний феномен, як конфлікт поколінь. І одночасно дійшли однакового висновку: моделі поведінки людей, що належать до одного покоління, зовсім не схожі на моделі поведінки представників покоління іншого в пору того ж віку. Автори пояснюють це тим, що найбільший вплив на людину робить те, у яких умовах вона жила і виховувалася до 12–14 років, тому що саме до цього віку у людини формується власна система цінностей, яку вона потім нестиме через усе життя [17].

Континуум поколінь, за роком народження, утворюють:

- «традиціоналісти», або «ветерани», — 1922–1945 рр.;
- «бєбі-бумери» — 1946–1964 рр.;
- «покоління Х» — 1965–1980 рр.;
- «міленіалі», або «покоління Y», — 1981–1999 рр.;
- «покоління Z» — з 2000 р.

Покоління Х. Цим людям властива висока працездатність і продуктивність, вони наполегливі і

старанні. Для «людей Х» важливу роль відіграють кар'єра, рівень освіти, матеріальні блага. Вони прагнуть бути успішними, але часто не шукають нових шляхів, а користуються давно перевіреними маршрутами.

Покоління Y. З точки зору вчених, на формування цінностей покоління Y вплинули такі фактори, як глобалізація і бурхливий розвиток інформаційних технологій, мобільного зв'язку, Інтернету тощо [19].

Покоління Z. Сприймає цифрові технології як обов'язкову складову всіх напрямів їхньої діяльності, дозвілля і комунікації. Характеризується вмінням ефективно працювати з будь-якою інформацією; швидким розвитком; багатозадачністю: можуть робити одночасно кілька справ (писати повідомлення, слухати музику, грати в комп'ютерну гру і вчити уроки); «кліповим мисленням»; інфантилізмом; поганим запам'ятовуванням (всю інформацію при нагоді можна подивитися в мережі); яскравою індивідуальністю; прагненням піти від «стандартної моделі», яка, на розуміння їхнього переконання, не може бути ефективною в жодній сфері життя [20].

«Міленіалів» називали «першим цифровим глобальним поколінням», яке дорослішало разом з розвитком Інтернету. Покоління постміленіалів народилося в Мережі... Таким чином, понад 40 % постміленіалів вважають себе нерозривно пов'язаними з портативними пристроями і кажуть, те, що працює Wi-Fi, для них важливіше працюючого унітаза» [20].

За даними В. Д. Нечаєва і О. Е. Дурневої, сучасні психолого-педагогічні дослідження проблеми покоління Z (у російській психології частіше вживають термін «цифрове покоління») умовно можна розбити на три великі групи: нормативні, позитивні та рефлексивні. До групи нормативних належать дослідження, що здійснюють оцінку тенденції цифровізації процесів соціалізації дітей і молоді в категоріях «добре-погано», «корисно-шкідливо» тощо. Тут ми можемо спостерігати дві основні позиції дослідників стосовно процесів цифровізації: «антагоністів» і «протагоністів» [21]. «Антогоністи» фокусуються на негативних особливостях даного процесу, «протагоністи» — на позитивних. До групи позитивних автори зараховують дослідження об'єктивного впливу розвитку цифрових технологій на функції вищої нервової діяльності дитини, підлітка і ювеналів (мислення, мова, увага, сприйняття, пам'ять); цінності особистості; особливості емоційно-вольової регуляції; розвиток сучасної педагогіки. Третя група досліджень, яку автори позначають як рефлексивні, «стосується, перш за все, аналізу ключових понять з концепції «цифрового покоління» і методології досліджень у цій сфері» [21]. Автори відзначають:

а) методологічну слабкість концепції цифрового покоління, тому що «за основу аналізу бе-

реться зовнішня ознака (вік), а не внутрішня ознака (характер діяльності і спілкування в процесі розвитку)» [21];

б) переважну локалізацію подібних досліджень у зарубіжній психології.

Студенти покоління Z, за даними Е. Р. Ісаєвої, характеризуються [13]:

а) високою особистісною тривожністю, вразливістю, низькою стійкістю до стресу; у більшості ситуацій вони відчувають себе безпорадними і потребують керівної та спрямовуючої допомоги дорослого;

б) при цьому характеризуються високим рівнем прийняття себе, у них сформовані високі запити за відсутності способів і навичок розв'язання проблем;

в) мають виражену індивідуалістичність: орієнтовані на себе і мають знижений інтерес до оточуючих; ставлять свої інтереси вище інтересів інших людей і завжди готові їх відстоювати; прагнуть бути незалежними і самостійними;

г) вони свідомо не докладають достатніх зусиль для виконання вимог і прийнятих у суспільстві норм поведінки;

д) характеризуються безпечністю, імпульсивністю, схильністю до необдуманих вчинків: студент покоління Z «живе одним днем, не заглядаючи в майбутнє... НЕ може самостійно сформулювати програму поведінки, не критичний до своїх дій; НЕ може організувати свій час, їхні цілі схильні до частого зміни, планування малореалістичне» [13];

е) характеризуються зниженням усіх механізмів саморегуляції.

Характеристики Е. Р. Ісаєвої [13] мають яскраво виражений негативний відтінок, підкреслюють слабкості студентів покоління Z і, за класифікацією В. Д. Нечаєва і О. Е. Дурневої, можуть бути зараховані до «антагоністів».

Інші автори — «протагоністи», виділяють позитивні властивості покоління Z, наприклад Т. А. Макарова [14], акцентує увагу викладачів на рисах цього покоління, які можуть стати опорними в побудові нових програм навчання, що адаптовані під індивідуально-психологічні характеристики покоління Z:

а) мають здатність до багатозадачності, що «стимулює роботу з декількома джерелами інформації одночасно, включаючи як друковані, так і електронні форми» [14, с. 117; 17], проте вибір цих джерел повинен контролюватися викладачами, тому що студенти недостатньо критичні і «всіядні» [22]; не здатні до самостійного системного мислення;

б) їм властиве перенесення міжособистісного спілкування в Інтернет-мережі, що дозволяє використовувати соціальні мережі для організаційних і навчальних програм, але при цьому необхідно враховувати те, що «студенти починали засвоювати матеріал, отриманий в ході заняття,

тільки в процесі спілкування один з одним» [22, с. 119];

в) мають потребу вносити свій особистий вклад у створення і розвиток навколишнього світу [22, с. 119];

г) їм властива залежність від різних цифрових і мобільних пристроїв [22, с. 119].

О. П. Звягінцева і Є. А. Мухортова присвятили своє дослідження особливостям покоління Y і виділили такі їхні властивості, як-от:

а) «самість»: здатності до само-навчання, -освіти, -розвитку, -удосконалення тощо. «Вони показують готовність розвиватися і добиватися високого рівня самоактуалізації» [23, с. 72];

б) висока самооцінка: «вони знають собі ціну»;

в) високий рівень значущості спілкування в процесі будь-якої діяльності;

г) готові брати на себе відповідальність за прийняття рішень на робочому місці, цілеспрямованість та орієнтованість на результат;

д) студенти даного покоління не поділяють точки зору, що володіння іноземною мовою дасть їм особливі переваги в сфері професійної діяльності [23, с. 72].

К. В. Султанов і А. А. Воскресенський, узагальнюючи досвід дослідження покоління Y в російській психології, виділяють такі його характеристики [24]:

а) орієнтація на сьогоднішній день, життя «тут-і-тепер»;

б) комунікація з великою кількістю передплатників, «потреба в соціальному визнанні за допомогою різних лайків, передплатників, репосту тощо» [24, с. 151];

в) близькість зі своєю сім'єю, особливо з бабусями і дідусями;

г) геймерство не як «спалювання часу», а як засіб навчання цільовому плануванню; підняття самооцінки; формування стилю поведінки у віртуальній реальності та його перенесення в реальне життя;

д) перенесення комунікації в соціальні мережі та цифрові контенти;

е) «прагнення до нематеріальних або “постматеріальних” цінностей, що ускладнює стимулювання і мотивування представників цього покоління традиційними засобами підвищення ефективності роботи і лояльності» [24, с. 151];

ж) висока самооцінка й орієнтація на надзвичайно гнучку професійну мобільність.

Катерина Амосова [25] зазначає особливості навчання студентів-медиків покоління Y та надає рекомендації щодо процесу їхнього навчання: «орієнтованість на практичні аспекти, інтерактив з використання сучасних технологій, навчання методом “проб і помилок”, залучення до навчального процесу ігрових елементів. Замість товстих підручників і довгих лекцій — коротка, ключова інформація — оскільки увага до книги та лекції швидко втрачається» [25]; високий рі-

вень значущості комунікації як між викладачем і студентом, так і між студентами в процесі засвоєння матеріалу; «гарантована» симпатія з боку викладача [25]; навчання студентів пошукової активності як гаранта постійної самоосвіти в професійній сфері; використання сучасних дидактичних підходів: «проблемного навчання» (“problem-based learning”), «навчання в команді» (“team-based learning”), застосовування стимуляційних занять на фантомах і тренажерах» [25]; жорстка структурованість навчальних матеріалів («без води») і базування їх на візуальній інформації (логічні схеми, таблиці); наявність електронної комунікації з викладачем (e-mail, сайт, група в мережі); систематичний зворотний зв'язок зі студентами. На думку автора: «Студенти-міленіали очікують від викладача “батьківського інтересу, поваги до своєї думки та особистості, включно з доступністю в позааудиторний час”» [25]. Автор відзначає неготовність професорсько-педагогічного складу медичних вишів до зміни індивідуально-психологічних характеристик різних поколінь студентів. «Багато викладачам-“бумерам”, не кажучи про “ветеранів”, вкрай важко примиритись зі зміною своєї ролі в сучасності навчального середовища. Викладач давно перестав бути “поширювачем інформації”, оскільки для цього є Google! (та професійні пошукові системи). Він фацілітатор, який має створювати “унікальний навчальний досвід”» [25].

Таким чином, тема досліджень різниці індивідуально-психологічних характеристик поколінь студентів та їхній вплив на трансформацію підходів до ефективності навчання у вищій школі є актуальною, викликає великий інтерес із боку вчених різних галузей: педагогіки, психології, маркетингу, філософії, менеджменту, економіки тощо. «Дослідження з даного питання ведуться. Вони різнопланові, багатоаспектні, розглядають різні характеристики способу життя і цінності. Поряд з цим не сформовано єдиної теоретико-методологічної бази для вивчення сучасного покоління, відчувається брак польових досліджень, що дають актуальні зрізи населення за різними групами і характеристиками» [26, с. 7].

У 2017/2018 навчальному році нами було проведено пілотажне дослідження впливу індивідуально-психологічних характеристик студентів-стоматологів поколінь Y та Z на успішність їхнього навчання. Дослідження проводилося на базі ОНМедУ. У ньому взяли участь 136 студентів другого і п'ятого курсів.

На успішність навчання студентів впливають різні фактори:

а) внутрішні, такі як вікові та індивідуальні особливості; особливості мотиваційної сфери учнів; особливості процесу засвоєння і рівень інтелекту; здатність засвоювати знання, вміння, навички та успішно застосовувати їх для розв'язання завдань; навчальна мотивація, що забезпе-

чує сильні позитивні переживання при досягненні навчальних цілей;

б) зовнішні: характер взаємин, що склалися з конкретним викладачем; загальний характер взаємин, прийнятий у конкретній групі; ставлення батьків або інших референтних осіб до навчального процесу [27, с. 126].

Наше дослідження сфокусоване на вивченні внутрішніх чинників успішності навчання студентів, а саме навчальної мотивації («Методика для діагностики навчальної мотивації студентів», А. А. Реан і В. А. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаєвої [28]); стилю прийняття рішень у професійної діяльності («Шкала самооцінки особливостей прийняття рішень у професійній діяльності», Т. В. Рябова, М. Н. Шевцов [29]); реальних цінностей особистості («Методика діагностування реальної структури ціннісних орієнтацій особистості», С. С. Бубнова [30]); рівня розвитку різних типів мислення («Методика дослідження типів мислення» в модифікації Г. В. Резапкіної [31]).

За підсумками проведеного дослідження між групами студентів поколінь Y (95 осіб) і Z (41 особа) виявлено статистично значущі відмінності:

— ціннісна сфера особистості: t-критерій Стьюдента для $df=135$ за цінністю «Пошук і насолода прекрасним» $t=7,246$ ($p<0,001$), цінності «Любов» $t=4,701$ ($p<0,001$), цінності «Високий соціальний статус і управління людьми» $t=2,380$ ($p<0,05$);

— мотиваційна сфера: t-критерій Стьюдента для $df=135$ «Мотиви уникнення» $t=3,201246$ ($p<0,01$), «Професійні мотиви» $t=2,347$ ($p<0,05$);

— стилі прийняття рішення: t-критерій Стьюдента для $df=135$ «Мотиваційний стиль» $t=3,201246$ ($p<0,001$), «Комунікативний стиль» $t=3,201$ ($p<0,001$);

— успішність навчання: t-критерій Стьюдента для $df=135$ $t=2,995$ ($p<0,01$).

Таким чином, для студентів покоління Y характерна більш висока успішність навчання, велика значущість естетичних цінностей, міжособистісних взаємин і прагнення до влади і визнання. Для успішного навчання їх більш мотивують потреба в професійному визнанні і бажання уникнути покарання, ніж студентів групи Z. У студентів покоління Y більш виражені два стилі прийняття рішення в професійній діяльності:

а) мотиваційний стиль — вони розраховують на успіх у ситуації прийняття рішення в професійній сфері. Відрізняються захопленістю своєю справою, робота їм цікава, і вони досягають у ній успіху. Уміють поклатися тільки на самих себе, цілеспрямовані. Для них характерне вміння долати перешкоди, що робить їхні рішення більш твердими. Вони відрізняються розвиненою системою визначення мети (створення системи стратегічних, тактичних, оперативних цілей);

б) комунікативний стиль — при прийнятті рішень вони орієнтовані на спільну діяльність.

Мають схильність до спілкування з людьми, які можуть наполегливо працювати; намагаються оточувати себе доброзичливими людьми і підтримувати доброзичливу атмосферу. Цінують можливості спільної роботи і прийняття спільного рішення. Отримують задоволення від взаємодії з іншими людьми. При прийнятті рішення вони можуть вислухати думку/поради/пояснення колег, досвідчених людей, що оточують, і, з огляду на їхню думку, прийняти самостійне рішення.

У когнітивній сфері значущих відмінностей між групами не виявлено. Проте обидві групи характеризуються високим рівнем розвитку наочно-образного і предметно-дієвого типів мислення і низьким рівнем розвитку абстрактно-символьного мислення (табл. 1).

За підсумками кореляційного аналізу з'ясовано таке:

— у групі студентів-стоматологів покоління Y успішність навчання має значні кореляційні зв'язки з усіма досліджуваними сферами особистості: рівнем розвитку словесно-логічного мислення $k=0,252$ ($p<0,05$); цінністю «Любов» $k=0,292$ ($p<0,01$); комунікативною мотивацією $k=0,244$ ($p<0,05$); когнітивним стилем прийняття рішень $k=0,244$ ($p<0,1$, значущість на рівні тенденції);

— для групи студентів-стоматологів покоління Z успішність навчання має значні кореляційні зв'язки: з рівнем розвитку абстрактно-символьного мислення $k=-0,289$ ($p<0,05$); з цінністю «Любов» $k=0,326$ ($p<0,05$); з цінністю «Високий матеріальний добробут» $k=-0,355$ ($p<0,05$); мотивація творчої самореалізації $k=0,324$ ($p<0,05$).

Таким чином, група студентів-стоматологів покоління Z під час навчання орієнтується на творчу самореалізацію і позитивну оцінку близьких людей, при цьому успішність навчання значно знижується у цій групі низьким рівнем розвитку вищої розумової діяльності та неможливістю опертися на матеріальні ресурси сім'ї (просте-

жується тенденція опори на корупційні схеми підняття рівня успішності).

А успішна група студентів-стоматологів покоління Y при навчанні спирається на нормативний рівень розвитку словесно-логічного мислення; мають високий рівень орієнтації на схвалення близьких; міжгрупова комунікація студентів у процесі навчання сприяє підвищенню його успішності; мають сформований інформаційний стиль прийняття рішення (особи з переважанням інформаційного стилю при прийнятті рішень оцінюють надійність джерел «зовнішньої» інформації; вміють виключати надлишкову інформацію; використовувати «внутрішню» інформацію (минулий досвід, імпліцитні та експліцитні знання). Прагнуть діяти лише коли повністю орієнтовані в ситуації. Мають схильність при прийнятті рішення використовувати приклади з літератури, розповідей оточуючих людей, з практики більш досвідчених наставників. Упевнені в своєму запасі знань і досвіді. Для них характерно не тільки чітке визначення проблеми, що потребує прийняття рішення, а й створення плану її розв'язання, а в подальшому і втілення цих планів (стратегічних, тактичних, оперативних).

Студенти груп Z мають виражений «кліповий» стиль мислення: низький рівень розвитку вищих типів мислення, домінування наочно-образного мислення, високий рівень креативності, високий рівень потреби в зміні відчуттів. Студенти групи Y мають більш виражений «геймерський» стиль поведінки: орієнтація на думку та підтримку близьких і референтної групи, комунікація як головний мотив навчання, прийняття (а не протест) відпрацьованих схем пошуку інформації, більш низький рівень значущості новизни відчуттів.

Таким чином, у ході нашого дослідження ми підтвердили виявлені іншими дослідниками характеристики поколінь Y і Z; з'ясували найбільш значущі індивідуально-психологічні чинники успішності навчання студентів-стоматологів, які належать до різних поколінь. Необхідність розуміння цих особливостей і вміння відповідно модернізувати схеми навчання студентів є пріоритетним завданням для професорсько-викладацького складу вищих медичних навчальних закладів, тому дані інформаційні блоки повинні бути включені не тільки в підготовку аспірантів, а й у тематику курсів підвищення кваліфікації зрілих викладачів.

Ключові слова: цілісність людини, цілісність особистості, «колективна свідомість», «кліпове мислення», покоління Y та Z.

ЛІТЕРАТУРА

1. McLuhan M., *Laws of media: the new science*. Toronto; Buffalo: University of Toronto. Press, 1988. P. 464.
2. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. 2-е изд. Москва: Гиперборей; Кучково поле, 2007. 464 с.

Таблиця 1

Показники розвитку рівнів мислення студентів-стоматологів покоління Y та Z за «Методикою дослідження типів мислення» в модифікації Г. В. Резапкіної

Рівні розвитку типів мислення	Група Y	Група Z
Предметно-дієвий (норма)	5,94±1,27 (7–8)	5,40±1,29 (6–8)
Абстрактно-символьний (норма)	2,80±1,73 (5–7)	2,91±1,70 (4–6)
Словесно-логічний (норма)	5,02±1,74 (7–8)	5,01±1,53 (7–8)
Наочно-образний (норма)	6,09±1,60 (7–8)	6,09±1,47 (6–8)
Креативний (норма)	5,31±1,17 (6–8)	5,43±1,12 (5–7)

3. Корнеенков С. С. Взаимосвязь психолого-педагогических парадигм с целями и задачами высшего образования. *Сибирский педагогический журнал*. 2011. № 3. С. 54–65.
4. Медянова Е. В. Нооэтические задачи медицинского образования. *Strategia supravieuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei: Materialele conferinței a 24-a științifice internationale (27–28 aprilie 2018, Chișinău)*. Culegere de articole științifice. Editia 24. Chișinău: CEP “Medicina”, 2018. Vol. 24. P. 183–186.
5. Сандомирский М. Е. Неопределенность как социально-психологический феномен информационного общества. *Социальный психолог*. 2017. № 2 (34). С. 230–234.
6. Медянова Е. В. Методологический кризис психологии: история и перспектива. *Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та суспільно-психологічні аспекти здоров'я: збірник матеріалів наукової інтернет-конференції*, м. Одеса, 21 червня 2018 р. Одес. нац. мед. ун-т, каф. філософії та біоетики; Міжнародна академія психосинергетики та альфології. Одеса, 2018. С. 31–46. URL: https://drive.google.com/file/d/1wIErHIOJM8WwoKuFr2-mK_aUvubv9YZm8/view
7. Беляев И. А. Адаптация как форма становления индивидуальной целостности человека. *Вестник ОГУ. Филологические науки*. 2010. № 2 (108). С. 4–10.
8. Князева Е. Н. Методы нелинейной динамики в когнитивной науке. Синергетика и психология: Тексты: Вып. 3: Когнитивные процессы / под. ред. В. И. Аршинова, И. Н. Трофиловой, В. М. Шендяпина. Москва: Когито-Центр, 2004. С. 29.
9. Ключко В. Е., Галажинский Э. В. Психология инновационного поведения. Томск, 2009. 240 с.
10. Фрумкин К. Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Топос: литературно-философский журнал*. 2010. № 9. URL: <http://www.topos.ru/article/7371>
11. Семеновских Т. В. Феномен «клипового мышления» в образовательной вузовской среде. *Интернет-журнал «Науковедение»*. Вып. 5 (24), сентябрь–октябрь. 2014. URL: <http://naukovedenie.ru>
12. Сандомирский М. Е. Наклепать по-быстрому. О клиповом мышлении. *Наша психология*. 2013. № 6 (74). С. 82–85.
13. Исаева Е. Р. Новое поколение студентов: психологические особенности, учебная мотивация и трудности в процессе обучения первого курса. *Медицинская психология в России: электронный научный журнал*. 2012. № 4 (15). URL: <http://medpsy.ru>
14. Макарова Т. А. Содержание образования для поколения «Z»: каким ему быть? *Ценности и смыслы*. 2015. № 3 (37). С. 116–121.
15. Крутий К., Зданевич Л. Аналіз чинників та індикаторів, що впливають на розвиток сучасних дітей та їхню стратифікацію за категоріями. *Педагогічний випуск*. 2016. № 20. С. 115–122.
16. Орлова Т. И. Клиповое мышление социальная сеть работников образования. URL: https://nsportal.ru/sites/default/files/2014/03/23/klipovoe_myshlenie_-_otchet._03.doc
17. Каганов В. Ш. Доклад глобальному университетському форуму «Університети в національній глобальній повестке» / руков. авт. колектива В. Ш. Каганов. Москва: Издательство МГИМО-Университета, 2014. 22 с.
18. Садова С. Особливості та психологія покоління X, Y, Z. *Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal*. Харків, 2017. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
19. Урываев В. А. Российская молодежь в эпоху трансформации общества: поколение XP и поколения X, Y, Z. *Медицинская психология в России: электронный научный журнал*. 2017. Т. 9, № 5 (46). URL: <http://mprj.ru>
20. Амато А. Что нужно знать о поколении Z. О мировоззрении, поведении и увлечениях пост-миллениалов. *BURO*. URL: <https://www.buro247.ru/lifestyle/obshchestvo/24-jul-2017-all-about-generation-z.html>
21. Нечаев В. Д., Дурнева Е. Е. «Цифровое поколение»: психолого-педагогическое исследование проблемы. *Педагогика*. 2016. № 1. С. 36–45. URL: https://elibrary.ru/publisher_titles.asp?publishid=901
22. Шишлова Е. Э., Курицин И. А. Репрезентация скрытого содержания образования в дискурсе учебных пособий по английскому языку. *Вестник МГИМО-Университета*. 2014. № 4. С. 332–339.
23. Звягинцева Е. П., Мухортова Е. А. Метакачества студентов поколения «игрек», определяющие успешность их обучения и карьеры в финансово-экономической сфере (на примере студентов финуниверситета). *Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки»*. 2014. № 6 (1). С. 67–73.
24. Султанов К. В., Воскресенский А. А. Особенности и проблемы поколения Y в образовательном пространстве современной России. *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*. 2015. № 3 (36). С. 150–153.
25. Амосова К. Кто такі «мілєніали», і як навчати таких студентів. *Життя. Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/01/16/228473/>
26. Кулакова А. Б. Поколение Z: теоретический аспект. *Вопросы территориального развития*. 2018. № 2 (42). С. 2–8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pokolenie-z-teoreticheskiy-aspekt>
27. Давудова А. Р. Психологические факторы, влияющие на успешность учебной деятельности студентов вуза. Евразийский Союз Ученых (ЕСУ). *Психологические науки*. 2015. № 5 (14). С. 125–127.
28. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: монография. Улан-Удэ, 2004. С. 151–154.
29. Рябова Т. В., Шевцов М. Н. Методика диагностики особенностей системного принятия решения. *Психологические исследования: электронный научный журнал*. 2010. № 4 (12). URL: <http://psystudy.ru>
30. Бубнова С. С. Методика диагностики ценностных ориентаций личности. Москва, 1995. 49 с.
31. Резапкина Г. В. Отбор в профильные классы. Москва: Генезис, 2005. 124 с.

Надійшла до редакції 07.02.2019

Рецензент канд. психол. наук, доц. Ю. С. Кокоріна,
дата рецензії 12.02.2019

UDC 78:159.9:378.091.12-051]-043.2

Olga V. Buchko, PhD Candidate,
David L. Passmore, Distinguished Professor of Education

CAN MUSIC EXPERIENCES CONTRIBUTE TO THE WELL-BEING OF FACULTY MEMBERS?

Penn State University, USA

УДК 78:159.9:378.091.12-051]-043.2

О. В. Бучко, Д. Л. Пассмор

ЧИ МОЖЕ МУЗИЧНИЙ ДОСВІД ДОПОМАГАТИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК, ЯКІ СПРИЯЮТЬ БЛАГОПОЛУЧЧЮ ВИКЛАДАЧІВ?

Університет Штату Пенсильванія, США

У цьому інтегративному огляді літератури обговорюються існуючі теорії та результати досліджень щодо впливу музичного досвіду на якість життя, здоров'я і стан щастя професорсько-викладацького складу вишів. Недостатність знань та інформації щодо того, як музичний досвід може допомагати розвитку навичок, які сприяють благополуччю викладачів, зумовлює необхідність подальших досліджень за цією темою.

Ключові слова: благополуччя, музичний досвід, професорсько-викладацький склад.

UDC 78:159.9:378.091.12-051]-043.2

Olga V. Buchko, David L. Passmore

CAN MUSIC EXPERIENCES CONTRIBUTE TO THE WELL-BEING OF FACULTY MEMBERS?

Penn State University, USA

This integrative literature review offers a look at theories and research findings about whether music experiences can contribute to the quality of faculty members' well-being. Further research is needed on this topic due to the lack of knowledge and information about the extent to which music experiences can contribute to the development of skills promoting the well-being of faculty members.

Key words: Well-being, music experiences, faculty members.

Introduction

Faculty members' ability to improve their professional and personal well-being — the sense of being happy, healthy, socially connected, and purposeful — is becoming increasingly challenging for many reasons. For instance, their workload can require a significant commitment of available time. Further, they may lack the skills to manage stress, and to embrace emotions and relationships that could promote their well-being, which in turn influences the quality of their health and, overall, their life.

How do faculty members develop the skills needed to promote their well-being? According to several recent studies, music experiences during childhood, adolescence and young adulthood may contribute to an improved quality of adult work and life skills for both musicians and non-musicians alike.

This article has three purposes, which are to: (a) analyze the ideas, theories, and methods offered in research on the connections between music experiences and well-being, (b) identify gaps in the work on this topic, and (c) place research on the effects of music experiences on well-being into the context of the relevant existing literature.

Most of the information presented here was collected from multiple sources. An exploration of the academic literature was conducted through search engines that included Elsevier, Emerald, ProQuest Central, PsycINFO, SAGE Premier, Science Direct, and Google Scholar. The search was restricted to articles published within the last 10 to 15 years. Many of the identified articles cited additional literature pertaining to this topic. Relevant topics were bounded by the terms “music and well-being”, “music and work skills”, “music and life skills”, “music and health”, “high and low achievers”, “Type A and B personality”, and “work-life balance in academia”. This report of findings from the literature review is organized into two sections: (a) current state of faculty members' well-being, and (b) effects of music experiences on individual well-being.

Current State of Faculty Members' Well-being

The term “well-being” often is used interchangeably with such terms as happiness, wellness, health, positive functioning, optimal functioning, thriving, flourishing, harmony, quality of life, life satisfaction, and satisfaction in work and non-work arenas. In the literature analyzed, the definition of “well-being” was found to be multi-dimensional and complex.

The term refers to individual achievement of an optimal quality of life by fulfilling emotional and social, physical, mental, occupational, spiritual, and environmental health and needs; this was usually accomplished by effectively realizing talents and skills [1–4].

In recent years, attaining and maintaining well-being has become increasingly challenging for many occupational groups in many countries [5–9], and particularly for faculty members due to the nature of their work, which includes unbounded workloads, blurred lines between work and other parts of their life, personal lives squeezed for time and attention, and poor relationships with others [10–12]. Work-related stress contributes to low work productivity [13], low levels of work-life balance [14], low mood or depression [15], burnout [16], high turnover [17], low self-esteem [18], and low work and life satisfaction [19]. “Stressed-out, burned-out or dissatisfied employees can result in direct or indirect costs attributed to absenteeism, turnover, low motivation, morale and commitment with a variety of side effects also for the wider society” [20, pp. 94–95].

A high level of occupational stress not only prevents faculty members from having high-quality social and personal lives but can make the academic profession less attractive. Trower [11] reported six reasons why doctoral students are often more inclined to look for employment opportunities outside the academy: “the job market is dreadful; the academic lifestyle is no longer so attractive; the research/teaching equation is a trap; the tenure process is broken; comparatively speaking, the pay stinks; and more attractive options exist outside the academy” (p. 190).

Reports in the research literature indicate that in comparison with individuals in other occupations, faculty members are among the most stressed employees due to their (a) personality types, (b) age, and (c) inability to engage in well-being practices.

The literature shows that individuals with high levels of education possess high achiever personalities, also often known as Type A personalities. There are two contrasting personality types — A and B. Type A personalities are more competitive, and sometimes more hostile, impatient and aggressive, than Type B personalities. Type A personalities are often perceived as high achievers, likely to realize a greater performance level and exhibiting high creativity and advanced citizenship behaviors, which are linked positively to core task performance [21]. Thomas Ng and Feldman [21] found in a meta-analysis of 293 empirical studies that education level also may be linked to on-the-job substance use, workplace

aggression and absenteeism (p. 109). Type A individuals sometimes tend toward perfectionism, high achievement-orientation, dominance, and competitiveness, which hinders their well-being and causes ill-health, heart disease, social isolation, work stress, and work-life conflict [13; 22; 23].

The research also shows links between age and well-being. According to recent statistics, most faculty members in universities are middle-aged (see, e. g., [24]). Those aged 40 to 65 tend to seek greater productivity, accomplishment, commitment and contributions to organizations both in the workplace and in society overall. Individuals who fail to realize their personal and professional potential feel stagnant, unproductive, and dissatisfied with work and the rest of their life, which affects negatively their well-being. Middle age also is associated with crises and changes in physical, emotional, cognitive, and social spheres. As people age, they can face multiple challenges, including lack of flexibility, slow adaptation to change, possession of less relevant skills in comparison with younger employees and being less responsive to training [25–27]. The good news is that breadth and depth of knowledge do not decline until very old age, especially among those who have continuing access to intensive and focused professional practice [28].

All arenas of well-being benefit from the acquisition of skills such as emotional awareness, emotion management, positive thinking, relaxation, relationship management and stress management. A lack of these skills makes it difficult to handle increased workplace stress and to achieve optimal well-being [29; 30].

The literature also reveals that working individuals need to learn resilience and flow skills to improve their well-being. In *Building happiness, resilience and motivation in adolescents: A positive psychology curriculum for well-being*, MacConville and Rae [31] defined resilience as “a cognitive skill that enables us to climb over life's obstacles rather than be defeated by them” (p. 24). Those who lack resilience skills cannot adapt to hardships, difficulties, and challenges in both work and life. MacConville and Rae recommended learning problem-solving skills, the ability to express feelings, the acquisition of relaxation techniques, and involvement in meaningful activities.

It is important to remember that meaningful or flow activities are done “not with the expectation of some future benefit, but simply because the doing itself is the reward” [32, p. 67]. Csikszentmihalyi [32] suggested that most life experiences, including work, family, friends, and leisure, are flow experiences if they

possess the following seven characteristics: (a) concentration — being completely involved in what you are doing, concentrated and focused; (b) merging of action and awareness — being outside of everyday reality and experiencing ecstasy; (c) clarity of goals — possessing great inner clarity, understanding what has to be done, being clear about the process of attaining goals; (d) the adequacy of skills and tasks — experiencing the perfect alignment between the difficulty of the task and skills to accomplish this task; (e) loss of self-consciousness/a sense of serenity — being so much involved with an activity that worries and frustrations are forgotten and growth occur beyond the boundaries of ego; (f) transformation of time — forgetting about the time, engaging in what feels to be a timeless process, and focusing on the present moment; and (g) autotelic experience — feeling rewarded as a result of following intrinsic motivation (see also [33]).

Notable individual variations may be found in the formation and utilization of well-being skills by working people, and, depending on the effectiveness of their usage, their quality of life. How are these skills developed? And what is the best time for their formation? The literature points to a recent new wave of research interest in the effects of after-school activities on the development of skills related to quality of working life experiences and quality of life. This includes formal and informal music experiences at all phases of life.

Effects of Music Experiences on Well-Being

Recent studies have shown that youth who engage in after-school activities enjoy an improved quality of life in adulthood [34; 35; see also 36; 37; 38; 39] and better working experiences [36; 40; 41]. Music experiences, often described as music education, are among those that contribute to the development of abilities applicable to both work and well-being [42–44]. Other activities can have positive effects as well, even though those related to music training may be stronger and most valuable to different occupations [31; 45; 46].

According to learning transfer theory, “learning in one context ... enhances a related performance in another context” and “aspires to impact on contexts quite different from the context of learning” [47, p. 2]. Music experiences can contribute to near and far transfer, where: (a) near transfer is defined as a transfer “to closely related contexts and performances” [47, p. 2], and (b) far transfer is defined as transfer “to rather different contexts and performances” [47, p. 2]. Dockwray and Moore [48] defined far transferable skills as “non-subject-specific skills”, “generic

skills”, “soft skills”, “key skills”, and “personal skills” (p. 2). Perkins and Salomon [47] suggested that “while transferable skills are linked to potential employability, the skills developed are not exclusive to employment and are important in other aspects of work and life” (p. 3). Despite several studies showing a link between far transfer and music experiences, findings “are not always consistent” [49, p. 2]. After all, some skills may be transferred automatically without conscious awareness, while others require reflection on their utilization in a new situation. This may apply to well-being skills learned through music practice [39; 50] that may not have been transferred to work and non-work arenas and therefore are not being used to improve well-being.

The literature has shown that music experiences can contribute to the development of skills related to all arenas of well-being: emotional, social, intellectual, mental, occupations, physical, spiritual and environmental. Music contributes to emotional well-being skills by (a) strengthening individual confidence in own abilities and qualities, (b) enhancing persistence and resilience through hard work and internal motivation, and (c) managing disappointment through error acceptance, criticism, and self-assessment [32; 46; 50].

Further, music experiences refer to autotelic or flow experiences that help individuals cope with stress and pressure. Studies show that the learning process is an enjoyable one that contributes to higher-quality experiences and continuous growth. For example, music listening obviates boredom and anxiety, and when taken seriously and not replaced with just “hearing”, can evoke feelings and induce flow experiences that are positively associated with happiness and life satisfaction [32, pp. 109–111]. Additionally, flow activities help to “achieve an ordered state of mind that is highly enjoyable” [32, p. 72]. This state of mind also can be described as mindfulness or present moment awareness, which also contributes to better mental well-being. Seligman [3], in an exploration of the impact of music practice and participation on psychological well-being, found that both can positively contribute to a flourishing life by positively influencing emotions, engagement, relationships, meaning, and accomplishment.

Group music activities encourage social skills and make it possible to: (a) enter and build relationships, (b) acknowledge standards and codes of conduct (e. g., respect for others’ efforts and time, (c) take complete responsibility for personal mistakes and actions, (d) maintain the highest professional standards of accuracy, (e) develop a sense of belonging to a group, (f) express personal interests and rights in an adequate manner, and (g) accept advice and crit-

icism [45; 46; 50]. Moreover, music experiences teach individuals how to see “fellow students as partners rather than competitors” [51, p. 57], “take over someone’s perspective” [51, p. 57], and put “own interests back for the benefits of the common goal” [51, p. 57], and how to use time effectively—an effective stress management technique [55; 56].

Intellectual well-being and cognitive development can be improved by music experiences, making it possible to: (a) judge own and others’ progress, (b) evaluate and monitor what is happening during the practice, and (c) prioritize among events or ideas that might be difficult to predict, and so forth [50, p. 47]. Most studies of the relationship between active engagement with music and general achievement indicate that students who participate in music education have higher rates of academic achievement than their peers, particularly in language, math, history, and science [39; 51; 56]. The LangLang International Music Foundation [56] also reported that:

Considering the vast skill set that a music education delivers to students, it should be no surprise that students who receive a music education outperform their peers later in life on measures of professional success. A 2007 Harris Interactive poll revealed that 88 % of people with graduate degrees had past music education experience. Further, 83 % of individuals with incomes above \$150,000 participated in music. As communities consider what they can do to improve their children’s future, music education should be at the top of the list (Paragraph 32).

Occupational well-being skills also can be developed through the music education process. For example, music experiences can contribute to the development of leadership skills and creativity. Jacobson [46] investigated the perceived effects of music experiences on workplace leadership and concluded that music training positively influenced “leadership success traits, skills, and characteristics” as well as such skills and abilities as situational decision-making, creative thinking, confidence, acceptance of challenges, and persistence despite challenges (pp. 180–181). Mintzberg [57] compared the way a conductor leads his or her orchestra with the way a manager works since both must often empower and inspire their followers to reach the end of the “symphony”. Over the past twenty years, several examples have emerged of ways in which the music world has contributed to the world of leadership through leadership trainings and seminars. For example, a corporate training program on *Encore Leadership* in 2005, in Melbourne, Australia, by the Hay Group and the Melbourne Symphony Orchestra, was conducted to train middle and senior managers from different in-

dustries to become stronger leaders; activities included beating on plastic drums and playing toy trumpets [58].

Research shows that creativity can be learned and encouraged through music practice [59]. Along with intelligence and wisdom, creativity is an important element in achieving workplace success. To be creative means to be able to find effective and creative ways to engage in problem identification and problem-solving. Workplace-based creativity requires developing new and original ideas and insights and restructuring and inventing new artistic ideas, objects, and products [60]. It also means developing the capacity to solve important problems innovatively in order to meet organizational expectations and overcome challenges.

Physical, spiritual and environmental well-being skills also can be developed through engagement in music. Physical well-being can be positively affected by music experiences due to their contribution to better health and quality of life. Exploring the transfer of skills from musical experiences, Wolff [61] found that participation in a choir benefits “the immune system, breathing, adopting good posture, improved mood, and stress reduction” (p. 3). Becoming “aware of specific standards, judgments, values, preferences, landmarks, achievements, rules, through learning music, students gain “the value of living” [50, p. 28), music experiences contribute spiritual well-being. Music experiences also enhance one’s ability to control one’s life and to feel like they can make a difference in life and the world [50, p. 29), which can contribute to environmental well-being.

Finally, the literature shows that the best time for well-being skill formation is in the early years [63, 64] and the best format is extracurricular or after-school activities [34, 35; see also 32; 36; 37; 38; 39; 46; 51; 64]. Unfortunately, those who enter working life have fewer opportunities to invest in skill development [63]; the investment in skill development in adulthood is lower than in the early years [62].

Conclusion

This literature review on the links between faculty well-being and music experiences offered six main findings:

(a) a platform is needed that facilitates discussion of the current condition of well-being in academia, and the possible effects of musical experiences on the development of well-being skills;

(b) existing theories and research findings need to be examined for lessons learned on how music experiences can contribute to the quality of faculty members’ well-being;

(c) most existing research has been dominated by experimental investigations into benefits for children, adolescents and youth, and mainly with regard to their academic performance;

(d) few studies have been conducted on the effects of musical experiences on life quality, mainly of the elderly, which means that other adulthood stages have been given limited or no attention;

(e) few studies have been conducted of music experiences and professional success and the contribution of music experiences in developing work-related skills in leadership and creativity, which means that the connection between music experiences and other work and non-work-related attributes and skills have received limited attention; and, finally,

(f) no research has been conducted on the links between the effects of music experiences and the development of faculty members' well-being skills in non-musical fields.

Further research is needed to collect missing data and organize it around faculty members' well-being — both professional and personal — to fill gaps in existing knowledge.

Ключові слова: благополуччя, музичний досвід, професорсько-викладацький склад.

REFERENCES

1. Alegre J. Pasamar, S. Assessing firm innovativeness through work-life balance. 2016. URL: http://unice.fr/laboratoires/gredeg/contenus-riches/documents-telechargeables/seminaires/alegre_pasamar_2016
2. Felce, D., & Perry, J. Quality of life: Its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*. 1995. 16 (1). 51–74. doi:10.1016/0891-4222(94)00028-8
3. Seligman, M. E. P. Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. 2011. New York, NY: Free Press.
4. Zheng, C., Molineux, J., Mirshekary, S., Scarparo, S. Developing individual and organisational work-life balance strategies to improve employee health and wellbeing. *Employee Relations*. 2015. Vol. 37 (3). P. 354–379. doi:10.1108/ER-10-2013-0142
5. Fagan, C., Lyonette, C., Smith, M., & Saldana-Tejeda, A. The influence of working time arrangements on work-life integration or 'balance': A Review of the International Evidence Colette (Conditions of Work and Employment Series No. 32). 2012. Paper presented at the Tripartite Meeting of Experts on Working Time Arrangements. URL: http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2012/112B09_171_engl.pdf
6. Guriev, S., Melnikov, N. Happiness convergence in transition countries. *Journal of Comparative Economics*. 2018. Vol. 46 (3). P. 683–707. doi:10.1016/j.jce.2018.07.003
7. Kalliath, T., Kalliath, P. Changing work environments and employee wellbeing: An introduction. *International Journal of Manpower*. 2012. Vol. 33 (7). P. 729–737. doi:10.1108/01437721211268285
8. Pham, T., Talavera, O., & Zhang, M. Self-employment, financial development, and well-being: Evidence from China, Russia, and Ukraine. *Journal of Comparative Economics*. 2018. Vol. 46 (3). P. 754–769. doi:10.1016/j.jce.2018.07.006
9. Rediff Business. *Work-life balance: World's 20 best nations*. 2012, June 6. URL: <http://www.rediff.com/money/slide-show/slide-show-1-work-life-balance-worlds-20-best-cities/20120606.htm#9>
10. Kaiser, S., Ringlsetter, M. J., Eikhof, D. R., eCunha, M. P. Creating balance. International perspectives on the work-life integration of professionals. Neubiberg, Germany: Springer, 2011.
11. Trower, C. A. Success on the tenure track: Five keys to faculty job satisfaction. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2012.
12. Ward K., Wolf-Wendel L. Academic motherhood: Managing complex roles in research universities. *The Review of Higher Education*. 2004. Vol. 27 (2). P. 233–257. URL: <https://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/17577>
13. Kulvinskiene, V. R., Apcelauskaite G. Insurance intermediaries' work-related stress: Connections with labour productivity. *Ekonomika*. 2014. Vol. 93 (1). P. 146–159. Retrieved from <http://www.journals.vu.lt/index/search/search>
14. Albertsen K., Rafnsdottir G., Grimsmo A., Tomasson K., Kauppinen K. Workhours and worklife balance. *Scandinavian Journal of Work Environment & Health*. 2008. Vol. 5. P. 14–21. URL: http://www.sjweh.fi/show_abstract.php?abstract_id=1235
15. Stauder A., Salavec G. Work related stress and subjective somatic symptoms. *Journal of Psychosomatic Research*. 2014. Vol. 76 (6). P. 515–515. doi:10.1016/j.jpsychores.2014.03.084
16. Gregory, S. T., Menser, T. Burnout among primary care physicians: A test of the areas of worklife model. *Journal of Healthcare Management*. 2015. Vol. 60 (2). P. 133–148. URL: <https://chotnsf.org/members/wp-content/uploads/sites/4/2015/10/2015Gregory.pdf>
17. Boamah S. A., Laschinger, H. The influence of areas of worklife fit and work?life interference on burnout and turnover intentions among new graduate nurses. *Journal of Nursing Management*. 2016. Vol. 24 (2). P. 164–174. doi:10.1111/jonm.12318
18. Lee J., Joo E., Choi K. Perceived stress and self-esteem mediate the effects of work-related stress on depression. *Stress and Health*. 2013. Vol. 29 (1). P. 75–81. doi:10.1002/smi.2428
19. Rosser V. J. Faculty members' intentions to leave: A national study on their work-life and satisfaction. *Research in Higher Education*. 2004. Vol. 45 (3). 285–309. doi:10.1023/B:RIHE.0000019591.74425.f1
20. Kozjek T., Tomazevic N., Stare J. Work-life balance by area, actual situation and expectations — the overlapping opinions of employers and employees in Slovenia. *Organizacija*. 2014. Vol. 47 (1). P. 35–51. doi:10.2478/orga-2014-0004
21. Ng Thomas W. H., Feldman, D. C. Age, work experience, and the psychological contract. *Journal of Organizational Behavior*. 2009. Vol. 30 (8). P. 1053–1075. doi:10.1002/job.599
22. Rosenman R. H., Brand R. J., Sholtz R. I., & Friedman M. Multivariate prediction of coronary heart disease during 8.5 year follow-up in the Western Collaborative Group Study. *The American Journal of Cardiology*. 1976. Vol. 37 (6). 903–910.
23. Doughty, S. The well-educated 'suffer more stress': Greater ability leads to higher pressure employment. *DailyMail.Com News*. 2013, May 30. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2333595/The-educated-suffer-stress-Greater-ability-leads-higher-pressure-employment.html>
24. University of Maine System. Faculty and tenure statistics 2015–2016 (Human Resources Report). 2016, March. URL: <http://www.maine.edu/about-the-system/ums-data-book/human-resources-reports/>

25. Griffiths A. Ageing, health and productivity: A challenge for the new millennium. *Work and Stress*. 1997. Vol. 11 (3). P. 197–214. doi:10.1080/02678379708256835
26. Hansson R. O., Dekoekkoek P. D., Neece W. M., Patterson D. W. Successful aging at work: Annual review, 1992–1996: The older worker and transitions to retirement. *Journal of Vocational Behavior*. 1997. Vol. 51 (2). P. 202–233. doi:10.1006/jvbe.1997.1605
27. Yeatts D. E., Folts W. E., Knapp J. Older workers' adaptation to changing workplace: Employment issues for the 21st century. *Educational Gerontology*. 2000. Vol. 26 (6). P. 565–582. doi:10.1080/03601270050133900
28. Masunaga H., Horn, J. Expertise and age-related changes in components of intelligence. *Psychology and Aging*. 2001. Vol. 16 (2). P. 293–311. doi:10.1037/0882-7974.16.2.293
29. American Institute of Stress. *Workplace stress*. n.d. URL: <https://www.stress.org/workplace-stress/>
30. Friedman S. D. *Leading the life you want: Skills for integrating work and life*. Boston, MA: Harvard Business School Publishing Corporation, 2014.
31. MacConville R., Rae T. *Building happiness, resilience and motivation in adolescents: A positive psychology curriculum for well-being*. London, UK: Jessica Kingsley Publishers, 2012.
32. Csikszentmihalyi M. *Flow: The psychology of optimal experience*. New York: Harper & Row, 1991.
33. Maeran R., Cangiano F. *Flow experience and job characteristics: Analyzing the role of flow in job satisfaction*. 2013. URL: <http://www.tpmmap.org/wp-content/uploads/2014/11/20.1.2.pdf>
34. Antovska A., Kostov B. Teachers, students and extracurricular activities in primary education. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*. 2016. Vol. 4 (1). P. 49–53. doi:10.5937/IJCRSEE1601049A
35. Bartkus K. R., Nemelka B., Nemelka M., Gardner, P. Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions. *American Journal of Business Education (Online)*. 2012. Vol. 5 (6). 693–703. URL: <https://libraries.psu.edu/>
36. Bassett P. *Benefits beyond musically transferable skills for adult life* (Master's Thesis). 2013. URL: http://etheses.whiterose.ac.uk/3766/1/MMus_thesis_PBassett150313.pdf
37. Eccles, J. S., & Barber, B. L. Student council, volunteering, basketball, or marching band: What kind of extracurricular involvement matters? *Journal of Adolescent Research*. 1999. 14(1). 10–43. doi:10.1177/0743558499141003
38. Gibbs, B. G., Erickson L. D., Dufur M. J., Miles, A. Extracurricular associations and college enrollment. *Social Science Research*. 2015. Vol. 50. P. 367–381. doi:10.1016/j.ssresearch.2014.08.013
39. Hallam S. The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*. 2010. Vol. 28 (3). P. 269–289. doi:10.1177/0255761410370658
40. Cortello C. M. *Everything we needed to know about business we learned playing music*. 2009. Metairie, LA: La Dolce Vita Publishing.
41. Johns Hopkins Medicine. *This is your brain on jazz: Researchers use MRI to study spontaneity, creativity*. 2008, February 26. URL: http://www.hopkinsmedicine.org/news/media/releases/this_is_your_brain_on_jazz_researchers_use_mri_to_study_spontaneity_creativity
42. Fung C. V., Lehmborg L. J. *Music for life: Music participation and quality of life of senior citizens*. New York, NY: Oxford University Press, 2016.
43. Seinfeld S., Figueroa H., Ortiz-Gil J., Sanchez-Vives M. Effects of music learning and piano practice on cognitive function, mood and quality of life in older adults. *Frontiers in Psychology*. 2013. Vol. 4 (810). doi:10.3389/fpsyg.2013.00810.
44. Vanderark S., Newman I., Bell S. The effects of music participation on quality of life of the elderly. *Music Therapy*. 1983. Vol. 3 (1). P. 71–81. doi:10.1093/mt/3.1.71
45. Hille A., Schupp J. *How learning a musical instrument affects the development of skills*. German Socio-Economic Panel Study (SOEP). Berlin, Germany, 2013. URL: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.429221.de/diw_sp0591.pdf
46. Jacobson, L. M. *The effects of public school music education programs on leadership in the workplace* (Doctoral Dissertation). 2013. URL: <http://pqdtopen.proquest.com/doc/1461804297.html?FMT=AI> (UMI Number: 3599609)
47. Perkins D. N., Salomon G. *Transfer of learning*. 1992. URL: <http://jaymctighe.com/wordpress/wp-content/uploads/2011/04/Transfer-of-Learning-Perkins-and-Salomon.pdf>
48. Dockwray R., Moore A. *Evidencing transferable skills in undergraduate music education*. (NAMHE report). Guildford, UK: University of Surrey, 2008. URL <https://www.he-academy.ac.uk/knowledge-hub/evidencing-transferable-skills-undergraduate-music-education>
49. Forgeard M., Winner E., Norton A., Schlaug G. Practicing a musical instrument in childhood is associated with enhanced verbal ability and nonverbal reasoning. *Plos One*. 2008. Vol. 3 (10). P. 1–8. doi:10.1371/journal.pone.0003566
50. Elliot D. J., Rao D. *Musical performance and music education*. *Design for Arts in Education*. 1990. Vol. 91 (5). P. 23–34. URL: <http://ezaccess.libraries.psu.edu/login?url=http://search.proquest.com.ezaccess.libraries.psu.edu/docview/210987544?accountid=13158>
51. Hille A., Schupp J. *How learning a musical instrument affects the development of skills*. *Economics of Education Review*. 2015. Vol. 44. P. 56–82. doi:10.1016/j.econedurev.2014.10.007
52. Cabanac A., Perlovsky L., Bonniot-Cabanac M., Cabanac M. *Music and academic performance*. *Behavioural Brain Research*. 2013. Vol. 256. 257–260. doi:10.1016/j.bbr.2013.08.023
53. Gawlik R., Jacobsen G. *Work-life balance decision-making of Norwegian students: Implications for human resources management*. *Entrepreneurial Business and Economics Review*. 2016. Vol. 4 (4). P. 153–170. doi:10.15678/EBER.2016.040410
54. Grissom J. A., Loeb S., Mitani H. *Principal time management skills*. *Journal of Educational Administration*. 2015. Vol. 53 (6). P. 773–793. doi:10.1108/JEA-09-2014-0117
55. Wolff K. L. *The nonmusical outcomes of music education: A review of the literature*. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 2004. (159). 74–91. Retrieved from <http://www.jstor.org.ezaccess.libraries.psu.edu/stable/pdf/40319210.pdf?refreqid=excelsior%3A182148217159fbf25bd0bbeb3ea5aae7>
56. LangLang International Music Foundation. *The case for music education*. 2010. URL: <https://www.slps.org/cms/lib03/MO01001157/Centricity/Domain/2002/CaseforMusicEducation.pdf>
57. Mintzberg, H. *Covert leadership: Notes on managing professionals*. *Harvard Business Review*. 1998. Vol. 76 (6). P. 140–147.

58. Muldowney, S. Conducting business. *Intheblack*. 2005, June. Vol. 75 (5). P. 24–26. URL: <https://libraries.psu.edu/>

59. Balkin, A. The creative music classroom: Laboratory for creativity in life. *Music Educators Journal*. 1985. 71 (5). P. 42–46. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.2307/3396429>

60. Gyskiewicz S., Taylor S. A path to success: The practical truth of creativity. *Training Journal*. 2003. P. 12–15. URL: <http://search.proquest.com.ezaccess.libraries.psu.edu/docview/202944971/fulltextPDF/C8DA7FF006F34E0CPQ/1?accountid=13158>

61. Wolff K. L. The nonmusical outcomes of music education: A review of the literature. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 1978. Vol. 55. P. 1–27. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/40311603.pdf>

62. Heckman J. Lessons from the technology of skill formation. *Understanding and optimizing human development: From cells to patients to populations*. 2004. Vol. 1038 (1). P. 179–200. doi:10.1196/annals.1315.026

63. Mayer K. U., Solga H. *Skill formation: Interdisciplinary and cross-national perspectives*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008.

64. Rubin R. S., Bommer W. H., Baldwin T. T. Using extracurricular activity as an indicator of interpersonal skill: Prudent evaluation or recruiting malpractice? *Human Resource Management*. 2002. Vol. 41 (4). P. 441–454. doi:10.1002/hrm.10053

Submitted 22.02.2019

Reviewer doctor of phil. scienc., prof. V. B. Khanzhi,
date of review 27.02.2019

УДК 168+378.14

Д. Н. Ляшенко, канд. филос. наук,
В. В. Ляшенко

ПРОЛЕГОМЕНЫ К СИСТЕМНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ НЕЙРОНАУК

Одесский национальный медицинский университет, Одесса, Украина

УДК 168+378.14

Д. Н. Ляшенко, В. В. Ляшенко

ПРОЛЕГОМЕНЫ К СИСТЕМНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ НЕЙРОНАУК

Одесский национальный медицинский университет, Одесса, Украина

Рассматриваются предпосылки, необходимые для трансформации преподавания нейронаук, что является необходимым условием выхода из парадигмального кризиса. Используется теоретико-системное моделирование антропологического и методической части институционального факторов искомой трансформации. Обсуждается роль философских дисциплин.

Ключевые слова: преподавание нейронаук, системные дескрипторы, типы студентов, фреймовое мышление.

UDC 168+378.14

D. N. Lyashenko, V. V. Lyashenko

PROLEGOMENA TO THE SYSTEM AND ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF TEACHING NEUROSCIENCE

The Odessa National Medical University, Odessa, Ukraine

The article is devoted to the consideration of necessary presuppositions of the transformation of teaching neuroscience that is very important condition of its overcoming of paradigm crisis. System modeling of anthropological and methodical aspect of institutional factors of the transformation under question is used. The role of philosophy is revealed.

Key words: teaching of neuroscience, systems descriptors, types of students, frame thinking.

Введение: парадигмальный кризис в нейронауках

Современное научное знание претерпевает значительные трансформации. Наряду с революционными прорывами в тех или иных областях существует значительное отставание или, скорее, некоторая неопределенность в фундаментальных положениях многих наук. В частности, это про-

является в одной любопытной тенденции современной науки — наличии контroversивных процессов интеграции и дифференциации научного знания (см. в [3]). Например, так называемая нейронаука (neuroscience) представляет собой междисциплинарную область исследования, объединяющую нейробиологию, нейропсихологию, нейролингвистику, нейрофилософию, когнитивные науки, computer science. Собрано уже значительное количество фактов о функционировании

отдельных частей мозга, но нет ясного и однозначного понимания его работы как единого целого, не говоря уже о проблеме соотношения мозга и сознания (см., например, в [6; 10]). Говоря языком Т. Куна, можно сказать, что нейронаука находится в парадигмальном кризисе.

Именно в такие моменты ученым приходится обращаться к философии: либо самим начинать «философствовать», либо брать на вооружение уже существующие философские концепции (в реальности данные опции перемешиваются). В любом случае, у думающего ученого может возникнуть вопрос об адекватности философской концепции некоторой предметной области. Речь идет о соблюдении условий релевантности и дивергентности (совпадение по степени общности и расхождение в средствах реализации) [5, с. 33–37, с. 80–83]. Рабочим вариантом подобной философской концепции для нейронаук может быть так называемая когнитивно-ответственная философия [9], то есть философские концепции, выверенные с учетом последних открытий в области нейрокогнитивистики (эвристически допустимая редукция философии).

Возникает любопытная ситуация: философские предпосылки создают направление научного исследования мозга, которое оказывается неудовлетворительным, а научные данные призываются для проверки и изменения философских оснований, которые ответственны за используемые научные данные. Перед нами вполне аутопоэтическая система [11], где набор отношений предписывает компонентам их функциональные места, а сами отношения создаются компонентами в соответствии с предписанными правилами. Вопрос только в том, как вырваться из данного круговорота, который во многом и порождает парадигмальный кризис. В виду того, что коснуться всех аспектов упомянутого кризиса будет равносильно попытке «вскочить на коня и поскакать во все стороны», сосредоточимся на его социо-антропологической, а именно образовательной, компоненте.

«Проблема человека» в системе образования

Дело в том, что возможное разрешение парадигмального кризиса укоренено в «проблеме человека», то есть в антропологическом аспекте развития научного знания, с целью иллюстрации которого можно перефразировать М. Планка и сказать, что научное знание развивается от похорон до похорон (см. в [8, с. 150]). Речь идет о проблеме возвращения поколения новых научных

кадров. Таким образом, в сферу нашего интереса попадает проблема трансформации структуры и содержания образования, в данном случае речь идет о таком комплексе дисциплин, как нейронауки.

Здесь мы сталкиваемся с двумя аспектами этого вопроса: личностным (существующем в двух ипостасях) и институциональным, которые находятся в тесной взаимосвязи друг с другом, так как структура комплекса нейродисциплин должна опираться как на круг интересов (цели, запросы и пр.), так и на возможности (в том числе когнитивные) студенческого (и преподавательского) контингента.

Как известно, «флотилия движется со скоростью самого тихоходного судна». Данный принцип может быть положен в основу как тематического структурирования дисциплин и междисциплинарных блоков, так и организации учебного процесса на лекциях и семинарах. Это оправдывается тем, что студентов можно условно разделить на 3–4 категории в соответствии с их потребностями и возможностями. Отдавая дань уважения перипетиям последних десятилетий в отечественной системе образования, условно назовем их «магистрами», «специалистами» и «бакалаврами».

К «магистрам» относятся студенты, ориентированные на научную деятельность. «Специалисты» составляют более многочисленный класс студентов, стремящихся получить качественное образование, но не нацеленных на науку. Наиболее многочисленным классом являются «бакалавры», цель которых — получение минимального уровня знаний, позволяющего работать по своей профессии.

Системно-deskрипторная классификация студентов и учебных дисциплин

Чтобы охарактеризовать содержательную сторону данных категорий студентов с учетом не только потребностей, но и их возможностей, введем теоретико-системную классификацию типов личностей (см. в [4, с. 113]).

В соответствии с метасвойствами, выделяемыми в любой системе, — концептом (цель, смысл системы), структурой (способом реализации концепта системы) и субстратом (элементами системы) — можно дифференцировать три типа студентов: концептники, структурники, субстратники. Первые (концептники) обладают высокими когнитивными возможностями, то есть способны создавать новое, формулировать цели и/или творчески трансформировать полученную ин-

формацию и т.д. Вторые (структурники) являются талантливыми организаторами, но нуждаются в концептуальной поддержке извне. Третьи (субстратники) стремятся послушно, «не-творчески» выполнять инструкции, предписываемые системой существующих правил. Так, студенты-концептники, сталкиваясь с новым знанием, пытаются не только понять его, но и критически оценить, выходя за очерченные (источником информации) границы, чтобы сформулировать свое индивидуальное понимание проблемы. Структурники, получая новую информацию, ищут пути ее эффективной реализации (при этом критическая составляющая не является обязательной). Субстратники предпочитают поверхностно ознакомиться с изучаемым материалом (не выходя за границы учебной программы), даже не пытаясь понять цели и роль изучаемого предмета в общем процессе образования.

Таким образом, «магистров» естественно соотносить с концептниками, «специалистов» — с структурниками, а «бакалавров» — с субстратниками. (Можно выделить и 4-й тип студентов — не имеющих ни желания, ни способностей к обучению, но в таком случае и говорить не о чем.)

По аналогии с приведенной выше классификацией студентов, прежде чем выстраивать систему обучения нейронаукам, необходим теоретико-системный (а именно системно-дескрипторный) анализ системы преподаваемых нейронаук. То есть следует распределить дисциплины в соответствии с системными дескрипторами.

Речь идет о концептных, структурных и субстратных дисциплинах. Очевидно, что если бы мы говорили о преподавании нейронаук на биологическом или философском факультетах, то дескрипторное распределение дисциплин было бы совершенно другим, чем в медицинском университете. То есть концепт задается самой средой — в данном случае, простоты ради, ограничимся медицинской (более того, в зависимости от выбора медицинской специальности возможны вариации концептов).

Таким образом, система преподавания должна выстраиваться в соответствии с иерархически-функциональным подходом, где базисные дисциплины являются предпосылками для более специализированных, и все они перекликаются с клиническими (напомним, что речь идет о медицинском контексте). При этом должна выполняться относительно строгая последовательность: в смысле, что следует за чем. Очевидно, что клинические дисциплины являются концептными, так как именно они придают смысл изучению

базовых дисциплин как необходимых, но недостаточных элементов медицинского знания. Здесь эвристически-целесообразным будет упомянуть системную концепцию так называемых холонов, предложенную А. Кестлером и подробно разработанную К. Уилбером [13].

Уилбер утверждает, что все существующее можно представить в виде холонов, то есть таких систем, которые являются частями других систем и т. д. Например, два структурных взгляда на мир, выражаемых в элементаризме (все системы аддитивны) или холизме (акцент на целостности) односторонни и неполны.

Уилбер утверждает, что холоны подчиняются определенным закономерностям или принципам [13, с. 43–85]. Перечислим лишь некоторые из них, существенные для нашего рассуждения:

1. Холоны возникают холярхически как серии возрастающих целостностей/частей (например, слова содержат буквы, организм содержит клетки, но не наоборот).

2. Каждый возникающий холон трансцендирует, но включает своих «предшественников».

3. Предыдущий холон влияет на последующий, последующий влияет на предыдущий.

4. Каждый следующий уровень трансформации имеет большую глубину, но меньший объем (больше интенциональности, меньше экстенциональности).

5. Если дезинтегрировать произвольный холон, то вы дезинтегрируете все последующие холоны, базовой частью которых является дезинтегрируемый холон, но ни одного предыдущего (например, если дезинтегрировать молекулу как холон, то она распадется на атомы, а без молекул невозможна организация клеток).

Таким образом, система преподаваемых нейродисциплин структурируется холярхически, где одни холоны-дисциплины надстраиваются над другими, но необходимо включают их в себя. Причем в зависимости от выбранного концепта системы холонов-дисциплин варьируются.

К примеру, такие клинические дисциплины, как психиатрия-неврология-нейрохирургия, являются «концептными» — ориентируясь на них как на аттракторы, организуются «структурные» дисциплины-холоны: патологическая физиология и патологическая анатомия ЦНС, которые фундируются нейрофизиологией и анатомией, биохимией и гистологией ЦНС, очевидно, «субстратными» дисциплинами. Последние дают базовые знания о норме, которых самих по себе недостаточно для клинической деятельности, в которой ведущую роль играет понятие патоло-

гии, поэтому этот пробел заполняют структурные дисциплины. Таким образом, клинические дисциплины имплицитно базируются, из которых невозможно дедуцировать клинические, — такая логика холярхических систем. С другой стороны, если выбрать в качестве концептной дисциплины только психиатрию, то и нейрохирургия и неврология будут лишь средствами реализации концепта, то есть структурой, а патанатомия и патофизиология ЦНС, так же как нейрофизиология, биохимия, гистология и анатомия ЦНС, упадут в субстрат данной системы.

Отсюда же следует «логика» дисциплин в соответствии с потребностями и возможностями адресатов. Например, изучение физиологии ЦНС на 2-м курсе является предпосылкой для понимания патофизиологии ЦНС, что, в свою очередь, закладывает основы для освоения неврологии, психиатрии и нейрохирургии. Но уже на уровне изучения «базиса», несмотря на «скорость движения флотилии» в целом (уровень бакалавров-субстратников), следует делать «крейсерские вылазки» в клинические дисциплины для специалистов-структурников, и особенно магистров-концептников, в качестве примера применения базисных знаний на практике.

Значение философских дисциплин: фреймовое vs абстрактное мышление

До сих пор речь шла лишь о конкретной специфике структурирования системы преподавания нейронаук. Однако само это обсуждение велось в рамках общенаучного методологического дискурса — ни психиатрия, ни патофизиология и т. п. не имеют в рамках своей предметной области самореферентных понятий, то есть не могут исследовать самих себя. Последним традиционно занимается философия в лице философии науки.

В процессе подготовки специалистов прикладных направлений у студентов нередко возникает вопрос о целесообразности изучения цикла гуманитарных дисциплин (в частности философии).

Помимо общеобразовательных целей, предполагающих, что в результате получения высшего образования студент станет всесторонне развитым индивидом, профессионалом, который, несмотря на специализацию, умеет ориентироваться в широком спектре достижений культуры, философия помогает сформировать вполне определенный тип мышления, оптимизирующий его дальнейшую деятельность.

Дело в том, что, согласно большинству психологических классификаций, в качестве итогово-

го этапа развития человеческого интеллекта рассматривается стадия формальных операций, достигаемая приблизительно к раннему подростковому возрасту. Далее предполагается лишь видоизменение данного уровня мышления в соответствии с образованием, специфической деятельностью и т. п. (см., например, [2, с. 298–310]). При этом подразумевается, что специалист-прикладник (в частности медик) будет опираться на принципы формально-логического уровня мышления и соответствующие им законы традиционной логики в своей профессиональной деятельности. Проблема в том, что логическое мышление рассматривает любую систему объектов с точностью до присущности или неприсущности некоторых свойств и отношений данным объектам. С высоты такого уровня абстракции многие выводы о специфической предметной области часто оказываются тривиальными (из-за чего и возникают сомнения в необходимости отдельного изучения философии и логики).

Можно предположить, что специфический онтологический локус несет в себе свою «логику» — логику данной предметной области. Такая «ситуационная логика» связана с понятием фрейма (структурой, которая выражает предметно-смысловое единство), имплицитно «фреймовое мышление». Тогда как формально-логическое мышление рассматривает любую конкретику в соответствии с абстрактными принципами, фреймовое мышление функционирует с точностью до границ некоей предметной области, опираясь на ее собственную «логику». Несмотря на то, что фреймовое мышление противостоит формально-логическому, оба типа мышления имеют четко определенную структуру — в одном случае абстрактную, во втором — предметную (подробнее см. в [1]).

Вернемся к нашим студентам. Студент-медик, перегруженный огромными массивами информации из многочисленных отраслей медицины, недоумевает, зачем ему тратить время и силы на изучение философии, не понимая, что эксклюзивная погруженность в отдельные фреймовые зоны зачастую приводит к неспособности видеть взаимосвязь изучаемых дисциплин. Разрозненные, на первый взгляд, предметы составляют сложное интегрированное целое, умение распознавать которое является основой, конституирующей мышление клинициста, соединяющее в себе взаимодополняющие фреймовую и абстрактную компоненты. Освоение философии предоставляет средства, необходимые для интегрирования данных разноплановых аспектов целого.

В некотором смысле изучение философии позволяет сформировать качества так называемого профессионального аматора [7], человека способного отвлекаться от конкретной специфической области знания, то есть рассматривающего знание вообще (абстрактно) и благодаря этому умеющему видеть разнообразные межпредметные связи, обычно «теряемые» специалистами, работающими в пределах одного фрейма. То есть традиционное логическое мышление, несомненно философией, должно применяться не столько внутри фреймовой зоны (например, при биохимическом анализе крови), где должна работать специфическая «логика» конкретного фрейма, а в распознавании межфреймовых отношений (например, использование взаимосвязей анатомии, физиологии и биохимии для понимания целостной работы организма).

Таким образом, курс философии преследует две цели: общеобразовательную — ознакомление с идеями из кладези мировой мысли, и прикладную — формирование элементов интегрального, межфреймового мышления.

Итак, философия как специфическая форма теоретической рефлексии играет ключевую роль в формировании и развитии научного мышления будущих ученых-нейрологов. Дело в том, что философия, с ее принципиальным концептуальным плюрализмом, является «ничейной землей» [12, с. 7] между принципиально открытым для развития знанием и «закрытым», догматическим знанием. В теоретико-системном смысле именно философия ищет и формулирует фундаментальные научные проблемы, а собственно научные исследования предполагают инструментальную (структурную) рациональность в рамках «нормальной науки».

Таким образом, базовый курс философии входит в субстрат нашей системы, однако когда речь идет о преподавании нейронаук, то целесообразно говорить с позиций уже упомянутой когнитивно-ответственной философии. То есть приблизительно на 4–5-м году обучения рационально ввести в учебную программу элективный курс нейрофилософии в качестве лакмусовой бумажки дифференциации студентов концептников, структурников и субстратников. Базисными для понимания нейрофилософии являются следующие общеобразовательные дисциплины: философия, логика, биоэтика, политология, социология, общая психология и т. п., а также комплекс уже упомянутых медико-биологических дисциплин.

Курс нейрофилософии, подвергающий когнитивно-ответственной философской рефлексии

последние достижения нейронаук, выявляя и критикуя основания существующей нейропарадигмы, способствует формированию метапозиции у начинающих исследователей и способен заинтересовать только магистров и некоторых специалистов, но никак не бакалавров, для которых «учебниковые истины» обладают непрекращаемым авторитетом (поэтому он должен быть элективным курсом).

На старших курсах, среди доминирования клинических (фреймовых) дисциплин, у научно-ориентированных студентов возникает потребность в глубокой теоретической рефлексии огромного массива информации. В области нейронаук подспорьем для решения этой задачи является курс нейрофилософии. Однако для выхода на общетеоретический уровень целесообразным будет наличие курса логики и методологии научного познания, который будет предварять аспирантский курс философии и методологии научно-медицинского познания. По словам самих студентов-концептников, студентам-медикам (причем всем типам) зачастую недостает навыков логико-методологического мышления, которое является необходимым условием для качественной научной деятельности (концептники-старшекурсники, отнюдь не для поднятия рейтинга, стремятся заниматься наукой: писать тезисы, статьи, для чего необходимо наличие определенной культуры абстрактного мышления, которую трудно развить из фреймовых клинических и даже базисных, но медико-биологических дисциплин).

Кратко о других факторах

Важным моментом в улучшении качества преподавания нейродисциплин является наличие преподавателей, нацеленных на активную научную деятельность и/или мониторинг последних достижений в данной области исследований и т. п. Сюда же относится вопрос междисциплинарного взаимодействия, например, на межкафедральных философско-методологических семинарах для преподавателей, аспирантов и студентов-концептников.

Отдельным вопросом является разработка релевантных учебников, учебных пособий и др.

Выводы

Подводя итог, еще раз подчеркнем ключевые моменты, необходимые для адекватной трансформации преподавания комплекса нейродисциплин. Во-первых, речь идет о создании интеграционной среды, чего можно добиться путем

філософського абстрагування від жесткої дисциплінарності, використовуючи курси «Нейрофілософія», «Логіка і методологія науки», проводячи міжкафедральні філософсько-методологічні семінари і т. п. Во-вторых, слід врахувати можливості і потреби реципієнтів (концептуалістів, структуралістів, субстраталістів), щоб у процесі навчання кожен міг належним чином реалізовувати свій потенціал (здесь, знову ж, суттєву роль грає філософська складова, тепер в аспекті диференціації). І не в останню чергу (по значимості) реалізація цього проекту залежить від зацікавленості викладачів і наявності якісних навчально-методичних розробок — факторів, які ми плануємо проаналізувати в іншому місці.

Ключові слова: викладання нейронаук, системні дескриптори, типи студентів, фреймове мислення.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ляшенко Д. Н. Фреймове мислення з системної точки зору: когнітивістський контекст / Д. Н. Ляшенко // Постнекласическе знання і спадщина І. Пригожина: Питання мислення і пізнання: матеріали XII Міжнародних Пригожинських читань (17 вересня 2015 — 25 вересня 2016 — 26 вересня 2016, г. Одеса). Одеса: Друкований дім, 2016. С. 159–164.

2. Столяренко В. Е., Столяренко Л. Д. Антропологія — системна наука про людину: навч. посібник для студентів вузів. 2-е вид., перероб. і доп. Ростов н/Д: Фенікс, 2004. 384 с.

3. Тихомирова Ф. А. Проблеми диференціації і інтеграції наукового знання. Філософія науки: системний аспект. Одеса: Астропринт, 2010. С. 304–359.

4. Уёмов А. И. Системные аспекты философского знания. Одеса: студія Неогоціант, 2000. 160 с.

5. Цофнас А. Ю. Теорія систем і теорія пізнання. Одеса: АстроПринт, 1999. 308 с.

6. Eagleman D. The brain: the story of you. Edinburgh-London: CANONGATE, 2016. 246 p.

7. Frodeman R. A sense of the whole: toward an understanding of acid mine drainage in the west. Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology. 4th ed. NJ.: Pearson education, 2005. P. 335–346.

8. Kuhn T. The structure of scientific revolutions / T. Kuhn / with an introductory essay by Ian Hacking. Fourth edition. Chicago and London: The university of Chicago press, 2012. xlvii + 217 p.

9. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New-York: Basic books, 1999. 624 p.

10. Markus G. I am not a brain: philosophy of mind for the 21st century / trans. by Christopher Turner. Cambridge: Polity Press, 2017. 244 p.

11. Maturana H. Cognition. *Wahrnehmung und Kommunikation*. Frankfurt: Peter Lang, 1978. P. 29–49.

12. Russell B. History of western philosophy. 3rd new edition. London: Routledge, 2000. 848 p.

13. Wilber K. Sex. Ecology. Spirituality: The spirit of evolution. 2-d ed. Boston & London: Shambhala, 2000. xxv + 852 p.

Поступила в редакцію 11.04.2019

Рецензент д-р мед. наук, проф. А. Н. Стоянов,

дата рецензії 16.04.2019

УДК 101.8

І. А. Чернілевська

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ ЗАБРУДНЕНЬ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ДИСКУРСУ ГЛИБОКОЇ ЕКОЛОГІЇ

Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна

УДК 101.8

І. А. Чернілевська

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ ЗАБРУДНЕНЬ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ДИСКУРСУ ГЛИБОКОЇ ЕКОЛОГІЇ

Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна

У статті здійснюється філософське осмислення антропологічного виміру у використанні технологій очищення навколишнього середовища у дискурсі глибокої екології. Розкриваються деякі антропологічні й онтологічні аспекти природоохоронної діяльності в аспектах філософії техніки.

Ключові слова: антропологія, філософська антропологія, філософія екології, глибока екологія, онтологія техніки, філософія техніки.

THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF THE USE OF TECHNOLOGICAL PURPOSE OF ENVIRONMENTAL POLLUTION IN THE CONTEXT OF THE DISCOURSE OF DEEP ECOLOGY*The Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine*

The article deals with the philosophical understanding of the anthropological dimension in the use of technologies of environmental purification in the discourse of deep ecology. Some anthropological and ontological aspects of nature conservation activity in aspects of engineering philosophy are revealed.

Key words: anthropology, philosophical anthropology, philosophy of ecology, deep ecology, ontology of technology, philosophy of technology.

Антропологічний вимір використання технологій очищення забруднень навколишнього середовища як у вузьких, так і широких аспектах пов'язаний з філософським осмисленням онтологічних зв'язків між людиною і технікою, людиною і екосистемою. І, зокрема, відносин між людиною та екосистемою, опосередкованих технікою. Розширення діапазонів буття людини завдяки створенню техніки надає безмежні можливості не тільки щодо пошкодження навколишнього середовища, а й очищення його від пошкоджень різних рівнів.

Техніка розкривається у двобічному вимірі — як фактор підвищення техногенного навантаження й водночас надає великі можливості щодо його зниження. Тому описуючи буття людини у вимірі її співвідношення з буттям навколишнього середовища, можна розкрити логосний, енергійний й субстанціональний виміри щодо актуалізації екологічної свідомості, яка зумовлює онтологізацію природоохоронної діяльності, зокрема за допомогою технічних методів.

У сучасних роботах з філософських проблем екології найчастіше тільки констатується факт екологізації всієї суспільної свідомості та необхідність посилення цього процесу. Так, І. Я. Жибуль писав, що екологізація суспільної свідомості є «настійною, життєвою потребою сьогоdnішнього дня» і сутність її полягає у «внесення екологічного аспекту в усі інші форми (політичну і правову свідомість, мораль, мистецтво, філософія та ін.) і рівні (теоретичне і повсякденне, масова свідомість, ідеологія і суспільна психологія) суспільної свідомості» [1, с. 123–124].

Слід зазначити, що поставлене запитання знаходиться в центрі уваги дослідників багатьох країн світу. І виражається ними у формі співвідношення екології та філософії. Наприклад, Д. Холбрук (США) вказує на зростаючий інтерес екологів до філософії. При цьому він відзначає і ту галузь уваги екологів, вирішення питання якої ними пов'язується з використанням філософії: «Екологи мають тенденцію оцінювати адекватність філософських теорій за тією підтримкою, яку ос-

танні надають цілям інвайронменталізму» [2, с. 257].

Холбрук наводить своє визначення інвайронменталізму. Для нього останній є однією з форм філософського обґрунтування діяльності людей щодо ліквідації забруднень навколишнього середовища, стабілізації демографічних процесів і збереження заповідних територій. Безсумнівно, відмічені Холбруком проблеми є предметними як для екологів, так і філософів. Втім, вони не фіксують значущих аспектів екології: стану природних систем в умовах посилення впливу на них антропогенних чинників, збереження існуючого різноманіття живого і багатьох інших. Та чи розкривається Холбруком те, у чому полягає «адекватність» філософських теорій для розв'язання зазначених ним проблем? Усе це не дозволяє вважати точку зору Холбрука про співвідношення екології та філософії значущою для розв'язання проблеми взаємозв'язку екологічної свідомості та філософії.

У США ідею взаємозв'язку цих форм свідомості більш послідовно розвиває засновник і керівник Інституту соціальної екології в штаті Вермонт М. Букчин. Він вважає, що сучасні екологічні проблеми можна розв'язати на шляху формування загальнолюдського інтересу до нового типу суспільства — екологічного. Створенню такого суспільства може сприяти і філософія, особливо такий її розділ, як діалектика. На його переконання, «тільки діалектика... може вибрати кращий матеріал з нашого світу для того, щоб на його основі побудувати новий світ» [3, с. 155]. Цим «новим світом» є екологічне товариство. У ньому будуть затверджуватися, перш за все, «екологічні форми виробництва», які стануть функціонувати у злагоді з процесами природних екосистем і особливостями окремих біорегіонів, де будуть знаходитися такі виробництва. Та й усе суспільство повинно структуруватися навколо таких природних територій. В екологічному суспільстві буде затверджуватися й екологічна свідомість людей. Таким є кінцевий висновок цитованого автора.

На шляху екологізації матеріального виробництва бачить можливість інтеграції екології та філософії і один з визнаних авторитетів у галузі філософських питань екології В. Хесле (Німеччина). Він вважає, що найважливішим завданням філософії є її звернення до «аналізу сучасної екологічної кризи» і «створення філософії екологічної кризи» [4, с. 9]. На розв'язання цього завдання повинні орієнтуватися, на його переконання, практично всі філософські дисципліни. А результатом їхніх зусиль стане обґрунтована стратегія екологічного виживання людства. Самим же Хесле постулюється важливість переходу суспільства на здійснення нової філософії господарювання. У ній робиться акцент на приматі екологічних сторін соціального розвитку. Але і в цій концепції не фіксується реальний зв'язок екологічної свідомості та філософії.

Поширення проблем природоохоронної діяльності до пробудження екзистенційної свідомості щодо співвідношень людини, техніки та довкілля є антропологічною умовою гармонізації техногенного розвитку. Екзистенційні стимули створення техніки, яка спрямована на очищення навколишнього середовища від забруднень, є дуже ефективними та спроможними створити важливі онтологічні динаміки.

Певне висвітлення цієї проблеми проводиться і в російськомовній науковій та навчальній літературі. У ній має місце вираз «філософія екології». Під такою назвою видається і різного роду література. Але який сенс вкладається її авторами в цю назву? Так, В. А. Кобилянський у спеціальному навчальному посібнику для студентів вишів під назвою «Філософія екології» зазначає, що в центрі уваги його автора є «цілісний розгляд проблем філософії екології» [5, с. 9]. І основну увагу ним було зосереджено на філософсько-методологічному аналізі об'єкта і предмета екології та біосферології, виявленні специфіки та міжпредметних зв'язків цих наукових дисциплін. А ось зворотного впливу зазначених та інших біологічних дисциплін на філософію автором даного посібника не виявляється. Подібне розуміння співвідношення філософії та екології проводиться і в роботі В. Р. Бганба [6, с. 385].

Філософія забезпечує культурі самопізнання, смислові орієнтири людського життя. Справедливо вважається, що істинна філософія є духовною складовою частиною епохи, живою душею культури. Звичайно, соціальні джерела і соціальне значення філософських вчень залежать від соціальних форм, що викликають їх до життя. Хоча всесвітня філософія, по суті, обертається нав-

коло «вічних» проблем. До їхнього числа належить і проблема взаємовідносин Людини і Природи, яка в нинішній переломний момент людської історії набула, на жаль, трагічного звучання. Серед численних соціально значущих проблем, що постали перед народами на порозі третього тисячоліття, головне місце посідає проблема виживання Людства і всього живого на Землі. Людському буттю загрожує самознищення. Ця обставина, як і екологічні, науково-технічні та інші моменти, неодноразово інтерпретувалися мислителями різних світоглядних орієнтацій.

У сучасному світі особливої гостроти набули екологічні проблеми. Екологічна ситуація на початку XXI ст. у всьому світі, а також у багатьох регіонах і країнах продовжувала погіршуватися. Головною причиною загострення екологічних проблем є техногенна діяльність людей, яка викликає несприятливі прояви природних стихій. Фактором, що загострює екологічні проблеми, є також різке збільшення чисельності населення у світі в XX ст., що призвело до посилення тиску на навколишнє природне середовище. Негативно позначається на екологічній ситуації у світі, в регіонах і окремих країнах традиційне споживче ставлення людини і суспільства до природи та ресурсів. Збагачення певних підприємницьких кіл, як і раніше, здійснюється за рахунок природи без належного врахування наслідків для природного середовища проживання людей.

В останні десятиліття особливо катастрофічними для людини і суспільства і для природних систем були такі явища і процеси, як стихійні аномалії у вигляді повеней, засух, пожеж, температурних коливань, ураганів та інших подібних явищ; скорочення площ, займаних лісами, зниження родючості ґрунтів, скорочення біорізноманітності; зменшення життєво важливих природних ресурсів, необхідних для суспільства за багатьма позиціями, зміна деяких географічних показників, таких як озоновий шар, газовий склад атмосфери, радіаційне забруднення. Загострення екологічних проблем поставило під питання безпеку і саме існування людського суспільства, а також його здатність адекватно реагувати на ці загрози і виклики [8].

Людина, як і все живе на Землі, невіддільна від біосфери, яка є необхідним природним чинником її існування. Природа є передумовою і природною основою життєдіяльності людей, причому повноцінна їхня життєдіяльність можлива тільки в адекватних природних умовах. Людина може існувати лише в досить певних і вельми вузьких рамках навколишнього природного середовища,

відповідних біологічних особливостям її організму. Вона відчуває потребу в тому екологічному середовищі, у якому проходила еволюція людства протягом усієї його історії.

Інтенсифікація і зростання обсягів виробництва, зумовлені науково-технічним прогресом й різким збільшенням населення Землі, незважаючи на удосконалення технології та техніки очищення газових викидів і економічні санкції проти підприємств, що забруднюють атмосферу, спричинили збільшення загальної маси викидів шкідливих речовин. Перше місце посідають тут аерозолі — аеродисперсні системи, що складаються з твердих або рідких частинок, зважених у повітряному середовищі. У свою чергу, аерозолі діляться на пил, дим і туман. Сьогодні неможливо вести ефективне виробництво у багатьох галузях промисловості без збитку для навколишнього середовища, зокрема в металургії, гірничій промисловості, виробництві будівельних матеріалів без постійного моніторингу пилогазових викидів в атмосферу.

Виробничий пил є найбільш поширеним шкідливим фактором виробничого середовища. Численні технологічні процеси й операції в промисловості, на транспорті, у сільському господарстві супроводжуються утворенням і виділенням пилу, впливу якого можуть піддаватися великі контингенти людей. Промисловість будівельних матеріалів пов'язана з процесами дроблення, помелу, змішування і транспортування пилоподібної сировини і продукту (цемент, цегла, шамот тощо). У нафтовій та газовій промисловості пил утворюється при бурінні свердловин, проведенні електрозварювальних робіт, при неповному згорянні палива.

У хімічній і нафтохімічній промисловості багато виробництв (наприклад каталізування) також пов'язані з пилоутворенням. У сільському господарстві пил утворюється при розпушуванні ґрунту і внесенні добрива, використанні порошкоподібних пестицидів, очищення зерна і насіння, бавовни, льону та ін. Пил виводить з ладу обладнання, знижує якість продукції, зменшує освітленість виробничих приміщень, може бути причиною професійних захворювань органів дихання, ураження очей і шкіри, гострих та хронічних отруєнь працівників. Деякі види виробничого пилу здатні до самозаймання і навіть вибуху, що дозволяє зараховувати пил не тільки до шкідливих, а й небезпечних виробничих факторів. Тому боротьба з пилом є важливим гігієнічним і соціально-економічним завданням [9].

Потрібно відзначити, що проблеми взаємодії людини, суспільства і природи є традиційними

для філософії протягом усієї історії її існування і розвитку. Філософія завжди відображала проблеми буття людини і природи, прагнучи надати певної гармонії їхній взаємодії на основі духовного осягнення людиною себе і світу природи і, відповідно, натхненної діяльності, спрямованої на перетворення природи.

Філософія досягла багато чого в осмисленні та проясненні екологічних проблем, які існують у сучасному світі: філософи дають узагальнене світоглядне трактування екологічних проблем; у філософії відбувався активний процес вироблення понятійно-категоріального апарату з проблем взаємодії людини, суспільства і природи, екології та, відповідно, формування екологічної форми суспільної свідомості; у філософії разом з наукою та іншими видами духовної діяльності активно здійснюється процес пошуку найбільш ефективних шляхів розв'язання екологічних проблем сучасності. Слід зазначити, що низка досягнень науково-філософської думки заслуговує на особливо високу оцінку, тому що вони мають прямий і досить значний вплив не тільки на свідомість людей, а й на їхню практичну, в тому числі екологічну, діяльність. Це вчення В. І. Вернадського і його послідовників про ноосферу, у якому запропонований шлях досягнення гармонії між людиною, суспільством і природою, і на цій основі розв'язання екологічних проблем. У цьому вченні головним фактором, що гармонізує відносини між суспільством і природою, виділена розумна діяльність суспільної людини, здатна надати природному середовищу її проживання стабільності та розумних форм буття і розвитку [10].

Однак при всій важливості та значущості результатів науково-філософської діяльності з проблем екології досягти явно недостатньо. В. І. Вернадський зазначав, що людство в цілому являє собою потужну силу, «перед його думкою і працею виникає проблема про перетворення біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого». Необхідність узгодження відносин суспільства і природи сьогодні цілком усвідомлена, існує усвідомлення також і того, що людство в розв'язанні екологічних проблем має чинити як єдине ціле і в цьому напрямку здійснюється певна діяльність. Однак у цілому екологічні проблеми на практиці поки ефективно не розв'язуються. Об'єднання зусиль у цій галузі відбувається повільно. Узгоджених дій недостатньо [11; 12].

Соціальна філософія, вивчаючи причини деградації довкілля людства й заходи щодо його захисту і вдосконалення, сприяє розширенню

сфери свободи людини шляхом створення більш гуманних відносин як до природи, так і до інших людей. Філософська думка бере участь у формуванні екогуманізму в свідомості та поведінці людини і різних соціальних верств. Від поширення екогуманізму в суспільстві значною мірою залежить формування відносин людини і суспільства до природи, а отже, і підходи до розв'язання екологічних проблем [13].

Ставлення людини до природи завжди опосередковується суспільними відносинами і структурами, перш за все політичною системою і виробничими відносинами. Тому філософська думка, прояснюючи сутність взаємодії суспільства і природи, екологічних проблем, повинна надавати свій орієнтуючий, світоглядний вплив не тільки на окремих індивідів, а й на прийняття в суспільстві думки, цінності, норми, установки на духовну культуру в цілому. Будь-яка соціальна система повинна знаходитися в гармонії з природним середовищем, а свої кошти праці та способи використання природи, своє виробництво і споживання пристосувати до природних умов. До природних умов вона повинна пристосувати і свій спосіб життя і свою популяцію, включаючи чисельність населення [14].

Сьогодні загроза довіллю набула не тільки глобального характеру, а створила передкризову ситуацію, яка може за певних умов перерости в стан кризи і стане небезпечною для людини та світової спільноти в цілому. Отже, ситуацію необхідно кардинально змінювати. І філософія у розв'язанні цього завдання може відіграти досить важливу роль.

Багато мислителів причину екологічних лих бачать у самій людині, в її здатності створювати і застосовувати технології, що знищують життя в природі; в її надмірному прагненні до споживачтва і збагачення за рахунок природи, в її традиційній позиції власника, царя природи. Це і стереотипи мислення і поведінки необхідно міняти. Людина не цар природи, вона залежить від природних ресурсів, від стану біосфери. Ресурси природи не нескінченні, а кінцеві, і багато які з них близькі до вичерпання. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого: і до природи, і до людини, і до збереження природних ресурсів, переробляти відходи — це завдання, які сьогодні є першочерговими. Збереження біосфери — необхідна умова виживання людства. Екологічно стійким розвитком людства є такий розвиток, який забезпечує задоволення потреб людей нині, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Сьогодні настав такий період розвитку, коли забезпечення безпеки людства є навіть більш важливим, ніж подальший технічний прогрес. Пріоритетним напрямом виявляється не подальше нарощування виробництва, а забезпечення його екологічності, реконструкція з урахуванням екологічних наслідків її здійснення. Необхідно забезпечити перехід до більш природного, менш споживчого способу життя і до екотехнічного типу економіки, що враховує потребу відновлення і збереження природи. Звідси випливає відповідальність філософів і нові завдання перед ними в духовному осягненні проблем взаємодії людини, суспільства і природи, в певній стратегії їхнього розв'язання.

Головне завдання — осмислення моделі майбутнього устрою суспільства як еколого-інформаційної цивілізації, здатної до гармонізації відносин із природним середовищем. Це, без перебільшення, центральне, стратегічне завдання на подальшу перспективу, що стоїть перед філософською думкою. Інше найважливіше завдання — періорієнтація суспільства із споживачього ставлення до природи на відносини, засновані на відповідальній коеволюції, здатні гармонізувати систему «суспільство–природа». Розвиток екологічно орієнтованої економіки — найважливіша умова переходу суспільства на шлях гармонізації системи «суспільство–природа» і стабілізації екологічної ситуації у світі, в регіонах і окремих країнах.

Оскільки головна причина виникнення екологічних проблем надходить від самої людини, отже, потребує змін і сама людина і перш за все її духовність. Потребує вивчення духовний потенціал людини і суспільства у розв'язанні складних екологічних проблем, що постають перед світовою спільнотою.

Нарешті, потребує захисту і природа самої людини. Одна з найнебезпечніших сучасних загроз полягає в тому, що наростають негативні зміни в генетичній основі людини, у тому числі під впливом несприятливих природних умов, а також внаслідок вживання різних шкідливих речовин, що викликають ці зміни. У виробленні підходів до розв'язання цих завдань філософи можуть і повинні брати найактивнішу участь для блага людини і людства.

Філософське розкриття екзистенційної антропології у контексті природоохоронної діяльності у логосному, енергійному та субстанційному вимірах створює справжню основу щодо стимулювання процесу поширення онтологізації техніки в напрямку видалення забруднень у навколишньому середовищі.

Ключові слова: антропологія, філософська антропологія, філософія екології, глибока екологія, онтологія техніки, філософія техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жибуль И. Я. Экологические потребности: сущность, динамика, перспективы. Минск, 1991.
2. Холбрук Д. «Глубокая экология»: факт, ценность или идеология? *Мировоззренческие структуры в научном познании*. Минск, 1993.
3. Букчин М. Реконструкция общества: на пути к зеленому будущему. Нижний Новгород, 1996.
4. Кобылянский В. А. Философия экологии: общая теория экологии, геоэкология, биоэкология. Москва, 2003.
5. Бганба В. Р. Философия. Экология. Ноосфера. Москва, 2003.
6. Гирусов Э. В. Экофилософия и проблемы формирования социальной экологии. *Современные философские проблемы естественных, технических и социально-гуманитарных наук*. Москва, 2006.
7. Чижов П. Г. Философия и экологические проблемы. *Вызовы современности и философия: материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО*. Кыргызско-Российский Славянский университет; под общ. ред. И. И. Ивановой. Бишкек, 2004. С. 97–102.
8. Вышеславцев Б. П. Кризис индустриальной культуры. Нью-Йорк, 1953. 350 с.
9. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва, 1989.
10. Карако П. С. Философия и методология науки: В. И. Вернадский. Учение о биосфере и ноосфере. Минск, 2008.
11. Хулль Э. Экофилософия природы. Философия природы сегодня. Москва, 2009.
12. Сахроков В. А., Шилин К. И. Экофилософия культуры ислама. Москва, 2001.
13. Горелов А. А. Основы философии. Москва, 2004.
14. Лисеев И. К. Природа в современном философском дискурсе. Философия природы сегодня. Москва, 2009.

Надійшла до редакції 03.05.2019

Рецензент д-р філософ. наук, проф. В. Б. Ханжи,
дата рецензії 06.05.2019

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

ОБ'ЄКТ І ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО АФІНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Даниленко Д. В.

*Національний університет
«Одеська морська академія», Одеса, Україна*

Відповідно до поширеної в юридичній літературі точки зору, загальною і єдиною підставою юридичної відповідальності є наявність складу правопорушення. До складу правопорушення входять об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Об'єктивну сторону цивільного правопорушення утворюють у сукупності три елементи:

- 1) шкода, заподіяна правопорушенням;
- 2) протиправність поведінки правопорушника;
- 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою [1, с. 108].

Визначимося зі змістом об'єкта й об'єктивної сторони правопорушення відповідно до Афінської конференції про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р. (Афінська конвенція).

Шкода під час перевезення багажу морем може бути завдана багажу, який у цьому разі буде об'єктом правопорушення. В Афінській конвенції термін «багаж» означає «будь-який

предмет або автомашину, що перевозиться перевізником за договором перевезення...» (ч. 5, ст. 1). У п. п. а) і б) ч. 5, ст. 1 також перераховані винятки з вищенаведеного правила, нею як багаж визначаються також речі або автомашини, що перевозяться за договором фрахтування, коносаментом або іншим договором, і живі тварини [2]. Вважаємо недоречним введення в текст Конвенції цих винятків, бо живі тварини ніяк не можуть бути сплутані з «будь-яким предметом або автомашиною», також є незрозумілим, чому «автомашина» — це те, що слід вважати «предметом» тільки у зв'язку зі спеціальною вказівкою. Водночас відсутня вказівка на те, як кваліфікувати, наприклад, автомобіль з причепом: як два місця багажу (два предмети) або одне місце багажу (один предмет)?

Багаж в Афінській конвенції визначається як каютний багаж та інший багаж, що не є каютним. Термін «каютний багаж» означає багаж, який знаходиться в каюті пасажира або іншим чином — у його володінні, під його охороною або контролем. За винятком випадків застосування п. 8 цієї статті і ст. 8, каютний багаж включає багаж, який пасажир має у своїй автомашині або на ній (ч. 6, ст. 1). Зі змісту тексту п. п. з ч. 8, ст. 1 Афінської конвенції можна дійти висновку про те, що існує ще й «інший багаж, що не є каютним» (“other luggage which is not cabin luggage”). Слід зазначити і такий вид «багажу», як

«цінності», які можна віднести до «каютного багажу» в одному випадку, передбаченому цією Конвенцією, і до «іншого багажу, що не є каютним» — в іншому випадку, передбаченому нею. Відповідно до ст. 5 Афіньської конвенції, цей термін означає: гроші, цінні папери, золото, вироби з срібла, ювелірні вироби, прикраси, витвори мистецтва [2].

Кваліфікуючою ознакою для віднесення предметів, що перевозяться на судні за договором перевезення пасажирів і його багажу, до того або іншого виду варто вважати знаходження багажу «у володінні, під охороною або контролем» пасажирів.

Суттєвою умовою договору перевезення пасажирів і його багажу є встановлення кількості «каютного багажу», що перевозиться без додаткової оплати до вартості проїзного квитка, рівно як і тарифів на перевезення «іншого багажу, що не є каютним». В Афіньській конвенції ці умови не знайшли свого відображення, тому ми можемо припустити, що такі питання будуть вирішуватися, виходячи з принципу «автономії волі» сторін договору.

Афіньська конвенція визначає, що підставою виникнення зобов'язань є наявність «збитку». Виникнення «збитку» — це результат події, яка призвела до «втрати» багажу і/або «пошкодження» багажу, якщо подія, унаслідок якої було завдано шкоду, сталася під час перевезення і була наслідком провини або недбалості перевізника, його службовців або агентів, які діяли в межах своїх службових обов'язків (ст. 3) [2].

Оскільки Афіньська конвенція не містить яких-небудь інших визначень, що стосуються опису термінів «втрата», «пошкодження», «збиток», «розумний термін», можна тільки припустити таке:

— по-перше, термін «втрата» багажу означає його відсутність (як у значенні пропажі — фізична відсутність, так і «пошкодження» — зіпсування до стану повної непридатності для використання) і може належати як до каютного, так і іншого, ніж каютний багаж;

— по-друге, термін «пошкодження» багажу означає його зіпсування — погіршення його якостей, яке призводить до зменшення його вартості й може належати як до каютного, так і до іншого, ніж каютний багаж;

— по-третє, термін «затримка» у видачі багажу означає його не видачу в «розумний» термін, після закінчення якого багаж слід вважати «втраченим», і може належати тільки до іншого, ніж каютний багаж;

— по-четверте, термін «збиток» потрібно розуміти як «матеріальний збиток» (грошовий, матеріальний, майновий збиток).

Відповідно до Афіньської конвенції, тягар доведення того, що подія, унаслідок якої був причинений збиток, відбулася під час перевезення, а також тягар доведення розміру збитку покладається на позивача (ч. 2, ст. 3) [2]. Зазначене положення цілком відповідає нормам ЦК України, відповідно до ч. 2, ст. 623 «Відшкодування збитків, заподіяних порушенням зобов'язання», а саме — розмір збитків, заподіяних порушенням зобов'язання, доводиться кредитором [3]. Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, існуючих на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора в місці, де зобов'язання повинне бути виконане, а якщо вимогу не було задоволено добровільно, — у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлене договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, існуючі на день ухвалення рішення (ч. 3, ст. 623 ЦК України) [3].

Щодо причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою, то вкажемо, що це такий взаємозв'язок, який об'єктивно існує між явищами, при якому одне з них з необхідністю породжує інше. Як правило, судова практика виходить з презумпції, що збитки, які виникли у кредитора у зв'язку з порушенням договору боржником, знаходяться в прямому причинному зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. Разом із тим враховується та обставина, що збитки можуть бути заподіяні дією непереможної сили (обставин, яким боржник не міг запобігти, оскільки це вище за його можливості) і випадку (обставин, які боржник не міг передбачити і тому не зміг запобігти).

Афіньська конвенція не містить вказівок на необхідність наявності «протиправного діяння (дії або бездіяльності)» як одного з елементів об'єктивної сторони цивільного правопорушення, що тягне покладання цивільно-правової відповідальності на суб'єкта, що його допустив. Аналогічного висновку можна дійти щодо такого елемента об'єктивної сторони цивільного правопорушення, як «причинний зв'язок» між протиправним діянням і збитком, який виник як його наслідок.

Отже, об'єктом правопорушення, відповідно до Афіньської конвенції, є багаж — як каютний, так і інший; підставою виникнення зобов'язання щодо відшкодування шкоди багажу є його пошкодження, втрата; тягар доведення розміру збитку покладається на позивача (пасажирів); цивільно-правова відповідальність у разі правопорушення покладається на перевізника або його уповноважену особу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Цивільне право України. Академічний курс: підручник У 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченка. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т. 1. Загальна частина. 696 с.

2. Афіньська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_094

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ЗНАНИЙ НА ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

Гончарова О. Е., канд. техн. наук, доц.

*Одесский национальный политехнический
университет, Одеса, Украина*

Информационный процесс — первичная суть человека.

Знание — это результат процесса познавательной деятельности. Говоря о знании, мы чаще всего имеем в виду отражение действительности в мышлении человека. Знание индивида (или группы индивидов) — это обладание информацией, позволяющей решить какую-либо практическую задачу.

В самом широком смысле слова, в философской интерпретации, знание — это образ реальности субъекта в форме понятий и представлений.

По Уставу Всемирной организации здравоохранения, «здоровьем является состояние полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов».

Исследователь П. И. Калью в своей работе рассмотрел 79 определений Здоровья, сформулированных в разных странах мира, в различное время и представителями различных научных дисциплин, и все возможные характеристики Здоровья свел к следующим моделям: медицинская модель, биомедицинская, биосоциальная и ценностно-социальная.

В данной работе рассматривается индивидуальное здоровье человека.

Здоровый человек — это целостный человек. Здоровье — это состояние целостности. Само понятие «**здоровье**» по-английски звучит как **Health** от **Whole** (англосаксонский) — **целый, целостный**, что уже предполагает сложность, целостность и многомерность этого состояния.

Как отметила в своем выступлении в Одессе профессор Киевского университета имени Тараса Шевченко Ирина Серафимовна Добронравова: «*Целостность — это Единство Многого*». Разворачивая этот тезис, обозначим то Многое,

что составляет Целостность Человека — это четыре Сферы Жизни Человека:

- Сфера Духа;
- Сфера Души;
- Сфера Разума;
- Сфера Тела.

И тогда Здоровье человека — это *гармоничное состояние* четырех видов Здоровья: Духовного и Душевного, Здоровья Разума и Тела.

Если мы применяем неправдивые, ложные знания, это приводит нас к нарушению целостности. С одной стороны, нам нужно ту целостность, которая есть у каждого человека, не разрушить, сохранить и повысить! Тогда мы говорим о роли (влиянии) современных знаний на здоровье человека.

Есть ТРИ аспекта:

- 1 — восстановление Здоровья;
- 2 — поддержание Здоровья;
- 3 — Рост Здоровья.

Рост Здоровья Человека — это расширение возможностей/навыков/разных МОГУ человека в названных четырех Сферах.

По сути, Рост Здоровья — это рост его индивидуального МОГУщества.

Человек как ОТКРЫТОЕ ЦЕЛОЕ обладает органами восприятия, системами действия и классами мышления. Тело Человека обладает пропорциональностью, которая отражена в пропорции числа $\phi=1/618$. Применив данную пропорцию к этапам жизни человека, можно обнаружить закономерность приобретения навыков, соответствующих тому или иному возрасту. В работе представлена таблица, в которой обозначены зоны роста для каждого конкретного возраста.

Для Роста Здоровья Человека важна необходимость развития чувства меры, а это приводит к повышению чувствительности, чувствизма, развитию тонких ощущений, тонких различений. Профессор Татьяна Черниговская говорит, что отличие человека от искусственного интеллекта именно в способности тонких различений.

Человеческие профессии будущего — это увеличение/повышение способности различать нюансы. Сегодня, благодаря разнообразию знаний, мы попадаем в мир, по сути, экспертов. У каждого человека появляется задача своей персонализации, и каждый человек является некой персональной целостной Вселенной, и возникает необходимость учитывать свою Разность и научиться взаимодействовать с МІРом, в котором большое разнообразие, которое повышает персональную индивидуальность.

И тогда необходимо научиться взаимодействовать с принципами, которые находятся внутри знания. И тогда особенности взаимодействия с современными знаниями заключаются не в том, чтобы запоминать много знаний, много сведений, много данных, а РАЗВИВАТЬ такое КАЧЕСТВО, как «ЗРИ В КОРЕНЬ!» (Козьма Прутков).

Задача — это знать свои принципы и находить принципы, практики и инструменты, позволяющие воссоздать информационную и социальную целостность жизни, наполнить ее счастьем, благополучием, живыми отношениями и творчеством. Для Роста Здоровья необходимо знать свои принципы и находить принципы, которые резонируют и позволяют получать синергетические эффекты, которые приводят к Росту Целостности и Росту Здоровья.

$$\{1\} + [1],$$

где {1} — сам человек;

[1] — знания, которые входят в синергию со своими принципами,

> — рост персонального могущества (от Слова «МОГУ»).

КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Ірхіна Ю. В., канд. пед. наук, доц.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

Актуальним є вивчення поняття «комунікативна практика» та комунікативних практик залучення до соціальної взаємодії як чинника громадянської та національної самоідентифікації соціальної групи та її членів.

Мета статті — окреслити базові концептуальні положення підходу до вивчення комунікативних практик залучення до соціальної взаємодії як чинника громадянської та національної самоідентифікації студентської молоді.

Реалізуючи комунікативні практики, суб'єкт конструє не тільки оточуючу соціальну та політичну реальність, але й своє «я» як соціально-культурний, соціально-політичний конструкт, який постійно взаємодіє з іншими в різних контекстах і ролях і, відповідно, формує уявлення про себе, самооцінку, яка певною мірою є відоб-

раженням себе як «узагальненого іншого», що дозволяє розглядати комунікативні практики як чинник громадянської та національної самоідентифікації.

Самоідентифікація — це усвідомлення себе як соціального актора, який діє у певній системі мотивів і цілей, один з механізмів міжособистісного сприйняття, завдяки якому суб'єкт комунікації моделює смислове поле партнера по спілкуванню і, відповідно, вибудовує власні моделі поведінки.

З метою операціоналізації моделі емпіричного дослідження ми звернулися до аналізу теорії соціальної взаємодії, проведеного в процесі попередніх досліджень, та запропонованих нами параметрів соціальної взаємодії. У результаті було сформульовано такі базові положення моделі дослідження комунікативних практик соціальної взаємодії.

Комунікативними практиками соціальної взаємодії є комунікативні дії, спрямовані на підтримку системи індивідуальних і колективних диспозицій щодо розвитку соціальних зв'язків.

Комунікативні практики соціальної взаємодії розглядаються у двох аспектах: структурному — як спосіб підтримки сталих взаємозв'язків — мереж, у яких відбувається соціальне залучення, та культурному — як засіб узгодження цінностей, норм і смислів, на основі яких вибудовуються соціальні зв'язки. Виділяються три компоненти практик соціальної взаємодії: нормативний або поведінковий (уміння та готовність до взаємодії), ставленнєвий (характер зв'язків між людьми) і когнітивний (спільні смисли, цінності, образи та наративи, що лежать в основі інтер- та інтра-групової взаємодії).

Дослідження комунікативних практик соціальної взаємодії як чинника громадянської та національної самоідентифікації молоді ґрунтується на базовому теоретичному положенні про те, що в процесі комунікації суб'єкт конструє не тільки оточуючу соціальну та політичну реальність, але й своє «я» як соціально-культурний, соціально-політичний конструкт, який постійно взаємодіє з іншими в різних контекстах і ролях і, відповідно, формує уявлення про себе, яке є відображенням себе як узагальненого іншого.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що семантичний простір комунікативних практик соціальної взаємодії студентства детермінований смислами довіри та відповідальності. Визначено найпродуктивніші та найменш продуктивні форми соціальної взаємодії, у яких реалізується громадянська і національна самоідентифікація студентської молоді. Найпродуктивнішими виявилися такі форми, як дискусії з

однолітками, батьками і викладачами. Найменш продуктивними — участь у традиційних громадянських і національних ритуалах і членство в політичних об'єднаннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сергодеева Е. А., Бурчикова Е. О. Коммуникативные практики в повседневности информационного общества. *Теория и практика общественного развития*. 2015. № 12. С. 317–319.
2. Тернер Дж., Оукс П., Хэслем С., Дэвид В. Социальная идентичность, самокатегоризация и группа. *Иностранная психология*. 1994. Т. 2, № 2 (4). С. 8–17.
3. Tajfel H., Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of intergroup relations* / ed. by S. Worchel, W. G. Austin. Chicago: Nelson-Hall, 1986. P. 7–24.

ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ СТУДЕНТІВ

Кирилюк В. О.

*Одеський національний медичний університет,
Одеса, Україна*

Мета статті — показати психологічне та соціальне перевантаження студентів і усунення наслідків стресового та психічного перенапруження, дати рекомендації людям, які займаються розумовою працею та страждають від психічного перенапруження.

Актуальність. У житті сучасної людини часто виникають надмірні емоційні ситуації, що зумовлюють небажані наслідки для її фізичного і психологічного здоров'я. Фазами стресового стану є: шоківий момент; виділення гормонів, що стимулюють механізми пристосування до раптово змінених умов життя; загальне психологічне виснаження організму людини. Тривалість фаз залежить від індивідуальних особливостей людини.

Ознаками психологічного та соціального перевантаження можуть бути емоційні відхилення, що проявляються в підвищеній збудженості, вразливості, ворожості, гніві, незвичній агресивності, неспроможності зосередитися, плутанині в думках, втраті контролю над собою і ситуацією, відчуттях безвиході, провини і безнадійності. Дуже часто емоційні перевантаження супроводжуються страхом, відчуттям паніки.

Психічне перенапруження може бути породженим і фізичними факторами. За таких обставин воно проявляється в загальній напруженості м'язової системи і пов'язаних з цим болями у грудній, черевній частинах організму, спині та шії. Нерідко можливий нервовий тик. Напружений психічний стан зумовлює спазми і колоття у пе-

чінці, нирках, кишечнику, утруднене ковтання, заїкання і незрозумілу мову, головні болі, підвищений кров'яний тиск, посилене серцебиття, утруднене дихання.

Крім соціальних і фізичних ознак психопере-напруження, важливими є фактори, що залежать від поведінки індивіда. Йдеться про зловживання алкоголем, надмірне паління, неправильне харчування, недбалість до своєї зовнішності, різку зміну соціальної поведінки, понаднормову роботу, поспішність тощо. Усі вони негативно позначаються на здоров'ї, працездатності людини, тривалості її активного життя.

Для усунення наслідків стресового стану і психічного перенапруження використовують антистресові програми поведінки: автотренінги, раціональне харчування, фізичні навантаження, йогу, медитацію, народні засоби, духовне очищення тощо.

Для відновлення фізичних і духовних сил людини потрібний певний час на відпочинок. Він вважається достатнім, якщо забезпечує нормальний ритм життя і при цьому не виникає патологій. Відпочивати організму людини необхідно щодня, щотижня, щороку.

Діяльність людини в періоди відпочинку повинна відрізнятися від діяльності під час основної зайнятості. Наприклад, людям, які займаються розумовою працею, більшість часу проводять за столом, рекомендується легка фізична праця в саду, прогулянки на свіжому повітрі. А людям фізичної праці у вільний час корисне читання літератури, ознайомлення з творами мистецтва, перегляд телепередач та ін. Розумова праця не провокує хвороб, але внаслідок розумово-емоційного перенапруження можуть проявитися клінічні ознаки патологічних станів. Порушення гігієни фізичної та розумової праці й відпочинку, ігнорування індивідуальних особливостей людини можуть відчутно розбалансувати її здоров'я.

Висновки. Прогресуючий техногенез пред'являє людині нові випробування щодо адаптації до умов проживання, змушує її використовувати все більше знань і сил до цього. Належна освіченість, доступність медичної інформації, індивідуальна зацікавленість у збереженні або відновленні задовільного стану здоров'я, культура праці й побуту, психічного та соціального життя, володіння навичками самодіагностики захворювань на передмедикаментозній стадії, своєчасне звертання за необхідності до лікаря сприяють гармонізації духовних і фізичних можливостей людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова О. Педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Либідь, 2005. 400 с.

2. Дубчак Г., Ковалюк Л. Вивчення ціннісних орієнтацій в психології. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 221. Педагогіка і психологія. Чернівці, 2004. С. 35–40.

3. Клименко М. О. Антропологічні зміни і стан здоров'я населення. Регіональні екологічні проблеми. Київ: ВГЛ «Обрії», 2002.

РОЗГЛЯД У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМВІДНОСИН ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВІВ І ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Клейман М. Ю.

*Одеський державний університет
внутрішніх справ, Одеса, Україна*

Актуальним питанням, до якого науковці постійно звертаються, є проблема співробітництва та взаємовідносин приватних детективів і правоохоронних органів. І така тематика наукових досліджень — виправдана і не випадкова, адже саме недостатня чіткість у цих питаннях у всіх без винятку законопроектах сприяла вотуванню спеціального закону, який був прийнятий Верховною Радою України у квітні 2017 р., а потім вотований Главою держави, а після того відмінений законодавцем.

Підставою вотування спеціального закону стали його недоліки: з'ясовано невідповідність положень закону нормам кримінально-процесуального законодавства, якими визначено чіткий перелік і процедура збору відповідних доказів і перелік суб'єктів, які можуть це здійснювати; передбачене законом право суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності здійснювати зовнішнє спостереження не кореспондується з визначеною цим же законом заборонаю проводити їм оперативно-розшукові заходи, які належать до компетенції оперативних підрозділів; запропонована в законі класифікація інформації з обмеженим доступом не узгоджується з положеннями чинного законодавства; сформовано перелік дозволених видів приватних детективних послуг без урахування вимог низки законодавчих актів України [1].

На прорахунки вотованого спеціального закону вказують також дослідники. Так, М. Копитко і С. Прихідько до проблем вотованого Закону зараховують:

1) відсутність чіткої конкретизації відомостей, які дозволено приватним детективам збирати, фіксувати та досліджувати, що створює можливість збору доказів для розгляду кримінальних справ, суперечить Кримінальному процесуальному кодексу України, адже це є винятковою компетенцією правоохоронних органів;

2) суперечливість здійснення зовнішнього спостереження на відкритій місцевості, у громадських місцях і на транспорті, адже це оперативно-розшукові заходи, які також є компетенцією винятково правоохоронних органів;

3) видача свідоцтва для здійснення приватної детективної діяльності на платній основі, адже свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю видається на безоплатній основі;

4) відсутність установлених меж професійної діяльності приватних детективів, що може створити можливості для порушення статті 3 Конституції України, яка визначає вищими соціальними цінностями людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку;

5) складність визначення аспектів співпраці з правоохоронними органами [2, с. 100].

Можливості співробітництва приватних детективів і правоохоронних органів розглядають Є. Курта і В. Поливанюк, зокрема, вони визначають напрями співпраці; на їхню думку, це: з'ясування біографічних та інших даних особи, особливо трудових, їхніх ділових контактів, у тому числі за кордоном; пошук осіб, місцезнаходження яких невідоме; причин та обставин їхнього зникнення, відомостей щодо судимості та притягнення до кримінальної відповідальності та ін. [3, с. 210].

Проблемними питаннями співробітництва приватних детективів і правоохоронних органів є такі: недостатня чіткість розмежування їхніх взаємовідносин, надання приватним детективам можливостей користуватися в разі потреби інформацією правоохоронних органів. Зокрема, О. Горбачов указує, що частина послуг, які у вотованому Законі перераховані, належить до приватної сфери і співробітники правоохоронних органів не матимуть до цього жодного відношення (за умови, якщо не буде вчинено правопорушення). Це: пошук, виявлення і фіксація фактів незаконного використання прав інтелектуальної власності, які належать замовникові, а також з'ясування випадків недобросовісної конкуренції (їх перелік міститься в п. 2, абз. 4, ст. 11 Закону). Проте послуги з пошуку осіб, місце розташування яких невідоме, й уточнення причин і обставин їхнього зникнення (п. 4, абз. 4, ст. 11 Закону) можуть перетинатися з діяльністю правоохоронних органів. Законодавець, указує О. Горбачов, передбачив низку положень, що дозволяють розмежувати діяльність приватних детективів і правоохоронних структур: правовий статус працівників правоохоронних органів не поширюється на суб'єктів приватної детективної діяльності; детектив не може проводити оперативно-розшукові

заходи, віднесені Законом до виключної компетенції оперативних підрозділів, що передбачені ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; приватний детектив зобов'язаний невідкладно повідомляти про факти вчинення правопорушень, які він виявив у процесі своєї діяльності, і надавати всю підтверджену інформацію правоохоронним органам.

Отже, приватні детективи можуть допомагати правоохоронним органам у запобіганні, виявленні, припиненні або розкритті злочинів, переслідуванні осіб, які порушили закон, пошуку зниклих осіб або охорони громадського порядку, а також надавати інші послуги, не заборонені законодавством, у тому числі на договірних підставах. Однак це не має порушувати зобов'язання детектива за договором, який він уклав з клієнтом. Приватний детектив не може переймати на себе функції правоохоронних органів, але може діяти паралельно з ними, надавати їм допомогу і навіть надавати послуги на основі окремо укладених договорів [4].

Проблеми взаємодії приватних детективів і правоохоронних органів ґрунтовно розглядає зарубіжний фахівець А. Сагіндікова, яка пропонує стимулювати недержавні організації в такій взаємодії, вдосконалювати нормативну правову базу співробітництва правоохоронних органів і приватних детективів, підвищити правовий статус приватних детективів, зокрема ввести державну систему страхування, насамперед у період участі в охороні громадського порядку, покращити їхню соціальне та інформаційне забезпечення [5].

Аналогічні проблеми з чіткого розмежування діяльності між правоохоронними органами і приватними детективами є і в інших країнах, зокрема в Російській Федерації. Зарубіжна дослідниця О. Корнієнко пропонує доповнити російський закон розділом, який би регламентував і визначав основні напрями взаємодії, прав і обов'язків сторін, що стосуються порядку і механізму їхнього співробітництва [6]. Г. Сидорова вважає, що охоронно-пошукові структури можуть доповнювати роботу правоохоронних органів у таких напрямках:

- 1) забезпечення правопорядку на території, яка охороняється;
- 2) участь у заходах із забезпечення громадського порядку (спільне патрулювання);
- 3) інформування про вчинення можливих правопорушень;
- 4) допомога під час проведення оперативних і слідчих заходів (виявлення очевидців тощо);
- 5) допомога в ситуаціях надзвичайного характеру;
- 6) участь у проведенні профілактичних заходів.

Окрім того, дослідниця вказує й на інші можливі напрями співпраці, серед яких: залучення експертів з керівників охоронно-пошукових структур для розробки відомчих нормативних документів; залучення співробітників правоохоронних органів у навчання приватних детективів і приватних охоронців; працевлаштування співробітників правоохоронних органів, які вийшли на пенсію в такі структури; створення гарячої лінії в правоохоронних органах для оперативного взаємного спілкування при надзвичайних ситуаціях [7, с. 62–63].

Отже, аналіз наукової літератури з різних аспектів приватної детективної (розшукової) діяльності дозволяє дійти висновків про активне зосередження уваги фахівців на питаннях взаємодії діяльності приватних детективів і правоохоронних органів, що зумовлюється недоліками вотованого Главою держави закону контролю з цих питань, а саме: спробами наділення приватних детективів не належними їм функціями. Зауважимо, що такі питання розглядаються більше зарубіжними дослідниками, які мають можливість аналізувати таку реальну практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рада відхилила закон про приватних детективів, який вотивав Президент. URL: www.ukrinform.ua/rubric-politics/2603365-rada-vidhilila-zakon-pro-privatnih-detektiviv-akij-vetuvav-prezident.html (дата звернення: 15.04.2019)
2. Копитко М. І., Прихидько С. М. Проблеми та перспективи діяльності приватних детективних підприємств в Україні. *Вчені записки Університету «Крок». Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 47. С. 90–101.
3. Курта Є. О., Поливаний В. Д. Реалізація принципу взаємодії суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з правоохоронними органами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 207–213.
4. Горбачов О. Професія: детективна історія. URL: <http://jurist.ua/?article/1310> (дата звернення: 15.04.2019)
5. Сагіндікова А. Н. К проблеме взаимодействия полиции с частными охранными организациями в сфере охраны общественного порядка. *Российский юридический журнал*. 2012. № 3. URL: <http://center-bereg.ru/m912.html> (дата звернення: 16.04.2019)
6. Корниенко О. В. Компетенция подразделений полиции, осуществляющих лицензирование частной детективной и охранной деятельности: дис. на соис. уч. степени канд. юр. наук: 12.00.14. Москва, 2011. 26 с.
7. Сидорова Г. Г. Правовые основы и формы участия в охране общественного порядка и обеспечения общественной безопасности субъектом частной детективной и охранной деятельности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2009. № 2 (42). С. 58–63.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ В РІШЕННЯХ ВЕРХОВНОГО СУДУ США ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ У СФЕРІ БІОЕТИКИ

Коваленко Г. В., канд. юр. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна

У правовій державі надзвичайно важливого значення набувають питання у сфері біоетики. Уже зараз виникають складнощі щодо правового регулювання питань цієї сфери. Важливим у цьому зв'язку є урахування світового теоретичного досвіду у вирішенні цих питань. Необхідно вказати той факт, що з часу використання Європейською комісією з прав людини у своїй практиці рішення Верховного суду США у справі *Roe v. Wade* Європейська комісія, а пізніше Європейський суд із прав людини все частіше застосовували правові досягнення Верховного суду США у своїй діяльності. Важливим є те, що судді Європейського суду з прав людини, висловлюючи окрему думку щодо того або іншого рішення, доволі часто повністю або частково базують свою позицію на рішеннях Верховного суду США. Необхідним є виділення та розгляд філософсько-правових аспектів цих питань. Посилання на філософсько-правові аспекти в рішеннях Верховного суду США щодо вирішення питань у сфері біоетики можна побачити й у відомих західних учених.

З урахуванням цього важливою є філософсько-правова позиція Роналда Дворкіна, що наполягає на рівності у гідності кожної людини та повазі до неї. Ця ідея є центральною у присвяченій актуальним проблемам біоетики книзі «Царина життя: Аргумент щодо абортів, евтаназії та особистої свободи» (1993). Книга адресується внутрішній цінності життя людини, а також природі інтересу держави до захисту цієї цінності. У книзі відстоюється теза про те, що тільки свідомі люди можуть мати інтерес щодо збереження свого життя або уникнення страждань. З цієї точки зору, до появи чуттєвості та інших здібностей людський плід не має власних інтересів, які могли б підтримувати державну політику, скеровану на обмеження абортів.

Р. Дворкін вважає, що окремі інтереси держави у забезпеченні поваги до цінності життя виправдовують заборону на аборт лише після того, як вагітним жінкам надано розумну можливість перервати небажану вагітність. До досягнення цієї точки закон повинен дозволяти жінкам при-

ймати рішення про вагітність відповідно до їхніх власних поглядів на те, як краще ставитися до цінності життя. Після досягнення життєздатності, коли нервова система плода досить розвинена, щоб зробити можливою чутливість, держава може серйозно обмежити доступ до абортів, виходячи з її законної ролі у захисті істот, здатних мати власні інтереси.

Р. Дворкін пропонує інтерпретацію Конституції з метою захистити конституційні права на аборт і евтаназію. На його думку, Конституція «встановлює загальні, зрозумілі моральні стандарти, які уряд має поважати, але... надає право... суддям вирішувати те, що ці стандарти означають за конкретних обставин». Р. Дворкін пропонує новий спосіб інтерпретації розбіжностей з приводу абортів та евтаназії. Він вважає, що дебати про аборт засновані на «широко поширеній інтелектуальній плутанині», яка заважає побачити перспективу їхнього належного правового регулювання. Одна позиція полягає у тому, що носії життя мають «інтереси» та «права». З точки зору другої позиції, людське життя оцінюється як «внутрішнє», «священне» або «недоторканне» навіть тоді, коли життя не є носієм інтересів і прав.

Р. Дворкін називає аргументи, засновані на першій позиції, «похідними» запереченнями абортів. Припускаючи те, що плід є істотою з інтересами і, отже, з правами, логічним буде вважати, що уряд може і повинен захищати життя плода і він же має захищати і його права. Друга ж позиція виходить з того, що людське життя є «священним» або «недоторканим».

На думку Р. Дворкіна, дуже мало хто насправді вірить засновкам похідного заперечення. Це означає, що відповідь на проблему абортів залежить тільки від ціннісних стандартів суспільства. Уряд може зважати на дискусії щодо святості життя лише настільки, наскільки це не накладає ніяких «непосильних тягарів» на долю жінки, яка хоче вдатися до абортів.

Р. Дворкін захищає рішення, ухвалені судами у справі *Roe v. Wade* щодо практики абортів. Особливий інтерес викликає його розуміння того, як релігія сприймає моральні та правові аспекти дебатів про аборти.

Р. Дворкін говорить про права як про «надбані». Тому, з погляду права, «істотно релігійні» оцінки значення і святості життя виглядають звичай «суперечливими» і «спірними» за Першою поправкою про право вільно висловлювати свої «релігійні» судження і займати різні позиції. Для підтримки своєї позиції Р. Дворкін посправився на рішення Верховного суду США у спра-

ві *Planned Parenthood v. Casey* (1992). Дане рішення Верховного суду Р. Дворкін вважає вираженням суспільної філософії свободи самовизначення, яка надає громадянам право бути застрахованими від нав'язування державою будь-якої позиції щодо релігійного значення понять святості або недоторканності людського життя.

Також Р. Дворкін розглядає філософсько-правові проблеми біоетики щодо питання легального припинення життя пацієнтів з невиліковними хворобами.

Усіх пацієнтів він розподіляє на три групи:

- 1) дієздатні люди, що зберегли свідомість;
- 2) постійно несвідомі люди;
- 3) свідомі, але недієздатні люди, зокрема, ті, хто страждає на прогресуючу і невиліковну деменцію.

Пацієнтам з першої групи слід дозволити самостійно приймати рішення про евтаназію. За пацієнтів з другої групи повинні приймати рішення їхні представники. Третю групу Р. Дворкін вважає найскладнішим викликом для розробників евтаназійної політики.

КОНЦЕПЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІТ-ФАХІВЦЯ

Максименко Н. Л.

*Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна*

Сьогодні розвиток ІТ-галузі розглядається як складова зростання економіки України [4]. Адже у сучасному світі зростання економіки можливе лише за умови максимального використання новітніх досягнень науки і техніки. Набувають величезного значення телекомунікації та інформаційні технології. Розвиток таких технологій є настільки інтенсивним, що зміни в них відбуваються за порівняно короткий термін [3].

Аспекти професійної діяльності ІТ-фахівця вивчаються різними галузями: економікою, соціологією, педагогікою, науковою організацією праці тощо, але можна констатувати, що з боку загальної психології індивідуально-психологічним особливостям представників ІТ-професій досі приділяється недостатньо уваги, адже більшість досліджень сфокусовані на ширшу категорію фахівців: інженерно-технічних працівниках — і, відповідно, не враховує специфіки, характерної для ІТ-сфери.

У сучасній теорії організацій вважається, що фахівець будь-якої професії повинен володіти

двома типами навичок — це *hard (tech) skills* і *soft skills*. *Hard (tech) skills* — це професійні, технічні навички, пов'язані з діяльністю в сфері формалізованих технологій. Оскільки ці навички стійкі, добре проглядаються, вимірні й ототожуються з конкретними конструкціями, вони входять у перелік вимог, що містяться в посадових інструкціях. *Soft skills* — це навички, прояв яких складно відстежити і наочно продемонструвати. До даної групи належать комунікативні й управлінські навички. Вважається, що перші — це вузькоспеціалізовані професійні навички, тоді як *soft skills* — це навички універсальні, які допомагають професійно розвиватися і будувати кар'єру в будь-якій галузі. Причому що вище людина піднімається кар'єрними сходинками, то менша вага *hard skills* і більша *soft skills*. За даними досліджень, професійну успішність визначають саме *soft skills*, зокрема управлінські якості, які ми розглядаємо через призму управлінського потенціалу [2].

У дисертаційному дослідженні Г. В. Дерябіної управлінський потенціал особистості трактується як «ресурс управлінських можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення управлінських дій, управлінської діяльності в цілому» [1, с. 7.] Також управлінський потенціал визначається як сукупність ділових і особистісних якостей та можливостей керівника, які можуть бути приведені в дію й використані для вирішення управлінських завдань, досягнення поставлених цілей [5].

Виходячи з цього, метою дослідження є створення концепції емпіричного дослідження управлінського потенціалу ІТ-фахівця.

Дослідження заплановано провести на базі рекрутингової компанії, що займається професійним відбором спеціалістів для українських і міжнародних ІТ-компаній. Нами запропоновано вивчення восьми умовних блоків: «Соціально-демографічні чинники», «Особистісні риси», «Ціннісні орієнтації», «Інтелектуально-творчий потенціал», «Лідерський потенціал», «Діяльнісний потенціал», «Соціально-комунікативний потенціал» і власне «Ефективність управлінської діяльності». Для кожного блоку визначено параметри, що описують цей блок:

— *блок соціально-демографічних чинників*: вік, стать, освіта, країна проживання. Ці параметри визначалися за допомогою спеціально створеної анкети;

— *блок особистісних рис*: екстраверсія, сумлінність, емоційна стабільність, відкритість, доброзичливість. Ці параметри визначалися за допомогою методики NEO-FFI «Велика п'ятірка»;

— *блок ціннісних орієнтацій*: орієнтація на підтримку, орієнтація на відповідність, орієнтація на незалежність, орієнтація на альтруїзм, орієнтація на керівництво, орієнтація на структуру, орієнтація на різноманітність. Ці параметри визначалися за допомогою семантичного диференціалу;

— *блок інтелектуально-творчого потенціалу*: широта мислення, здатність до комплексної візії, здатність до прогнозування, здоровий глузд, практичне мислення, вміння розставляти пріоритети, інноваційність. Ці параметри визначалися за допомогою об'єктивних тестів, організованих як вирішення конкретних ситуацій;

— *блок лідерського потенціалу*: орієнтація на людей, орієнтація на задачі, зовнішня орієнтація, внутрішня орієнтація. Ці параметри визначалися за допомогою семантичного диференціалу;

— *блок діяльнісного потенціалу*: устремління до успіху, устремління до якості, устремління до навчання; невпевненість у своїх діях, пошук виклику, рішучість, цілеспрямованість, устремління до ризику. Ці параметри визначалися за допомогою семантичного диференціалу;

— *блок соціально-комунікативного потенціалу*: здатність до впливу, прямота у спілкуванні, асертивність, передбачливість. Ці параметри визначалися за допомогою семантичного диференціалу. А також параметри: вміння презентувати результати, здатність враховувати інтереси інших, відповідальність, — які визначалися за допомогою об'єктивних тестів, організованих як вирішення конкретних ситуацій;

— *блок ефективності управлінської діяльності* — цей блок складався з одного інтегрального показника, який визначався за допомогою експертної оцінки на основі системи грейдів.

Отже, показана необхідність дослідження управлінського потенціалу у фахівців, що зайняті в ІТ-сфері. Розроблено концепцію емпіричного дослідження управлінського потенціалу ІТ-фахівця, запропоновано параметри та відповідні методики психологічного дослідження. Ці методики дають можливість розглядати управлінський потенціал як системний психологічний феномен.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерябіна Г. В. Психологічні особливості розвитку управлінського потенціалу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2008. 19 с.
2. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6 (219). С. 239–242.
3. Довгань Л. Є., Малик І. П. Тенденції та проблеми розвитку сфери інформаційних технологій в Україні: кадрові аспекти. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 437–443.

4. Карпенко Н. В. Розвиток ІТ-галузі як складова зростання економіки України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 2. С. 52–58.

5. Таран В. Психологічний зміст і компоненти управлінського потенціалу керівників ОВС. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 269–274.

БОГ–ЧЕЛОВЕК–МИР: «ВЕЧНЫЕ ТЕМЫ» В СИМФОНИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ АЛЕНА ТОМЛЕНОВОЙ

Русяева М. В., канд. искусствовед., доц.

*Одесская национальная музыкальная академия
имени А. В. Неждановой, директор ДМШ № 1,
Одесса, Украина*

«Бог–Человек–Музыка» — именно так определила главные темы своего симфонического творчества известный украинский композитор Алена Томленова в интервью, которое мы провели с ней в августе 2014 г.

Публикуя транскрибированную и отредактированную запись интереснейшего и поистине философского диалога в журнале «Докса», мы сделали центром нашего внимания еще одну сквозную тему Алены Томленовой — тему музыкального космологизма [1; 2]. Однако «музыкально-космологическая» тематика не была четко артикулирована самой собеседницей, мы ее специально эксплицировали, выявляли в смысловых блоках текста, осуществляли философско-культурологический анализ, сравнивая взгляды музыканта с другими космологическими концепциями в культуре и музыке. В данной публикации мы хотим обратиться к теме, которую четко сформулировала сама А. Томленова, именно ее мы вынесли в заголовок. Непосредственным предметом диалога стал цикл симфоний композитора, который открывает новые возможности интерпретации основных бытийных антиномий как микрокосма человеческого духа.

Разговор с известным одесским композитором Аленой Томленовой, членом Национального союза композиторов Украины, членом ассоциации «Новая музыка», лауреатом муниципальной премии «Твои имена, Одесса», преподавателем высшей категории, воспитавшим более 40 учеников, лауреатов национальных и международных конкурсов юных композиторов, «Композитором года», присвоенным ей в 1997 г. в акции Одесской администрации «Молодежь за будущее Украины», состоялся во время одного из ее посещений Одессы. Для Алены Светославовны Одесса — родной город, в котором она за-

© М. В. Русяева, 2019

кончила легендарную школу им. профессора П. С. Столярского, Одесскую государственную консерваторию имени А. В. Неждановой по классу композиции и в который теперь приезжает. А. Томленова — автор цикла симфоний; 7-частной мессы для смешанного хора и оркестра; оперы по произведениям И. Бабея (либретто О. Нивельт), большого количества произведений камерного жанра. Наша беседа состоялась более 5 лет назад, когда композитор отмечала 25-летие творческой деятельности и готовилась к исполнению пятая симфония. Музыка Алены глубоко философична и космологична в своих основах. И именно эти философские и космологические интенции ее многогранного музыкально-педагогического творчества стали предметом нашего разговора. Мы попробуем в кратком сообщении четко и емко выделить обозначенную триаду «Бог–Человек–Музыка».

Прежде всего, А. Томленова выделяет внутреннюю суть своей концепции симфонии — это взаимоотношения Человека с Богом. В этом смысле она продолжает линию, идущую от Софии Губайдулиной и Авета Тертеряна. Именно эти композиторы обозначили нашу короткую человеческую жизнь здесь, в этом мире, как горизонталь, а духовность — как вертикаль. Губайдулина говорит о «ре-лигио» как о лиге, как соединяющей горизонталь и вертикаль. Сама Алена Томленова выбирает более близкий ей как одесситке образ моря — некоего духовного начала, которое выступает как соединительное звено с высотой этой вертикали. Как же, по мнению композитора, осуществляется связь человека с Богом? Через поиски духовности, которые осуществляет «человек ищущий». Именно поэтому Третья симфония Алены Томленовой символично названа *Homo aspirans* — это человек ищущий, стремящийся, обучающийся, который пытается понять и ответить на «вечные» вопросы. Вызовы современной эпохи повлияли на изменение жанра симфонии, которое произошло в XX в.: он стал более сжатым, более лаконичным. Современный слушатель обладает уже другим, «клиповым» мышлением. Он воспринимает информацию в более концентрированном виде. Алена Томленова не оценивает однозначно негативно такие изменения: это не плохо, это — просто другое. Ее симфонии отличаются сжатой формой, приблизительно по 20 мин каждая.

Символом Пятой симфонии стал *Homo ludens* — человек играющий. Игра — это нормальное состояние человека, он играет всю жизнь, так характеризует свою эстетику игры А. Томленова: «...например, эпизод с большим количеством

ударных инструментов. И здесь мне вспоминаются дети, их первое знакомство с инструментами, когда они приходят в восторг от разных новых звуков, от разных оркестровых сочетаний. Это и есть игра. Наслаждение от игры с различными звуковыми сочетаниями. Человек здесь наслаждается звуками, новыми какими-то звучаниями. Он так познает мир, но познает легко, даже легкомысленно, играючи...» [2, с. 195]. И познав мир так легкомысленно, в Шестой симфонии человек становится более сильным, но сильным на уровне жизненной горизонтали, а не божественной вертикали. Шестая симфония вводит новый символ *homo* — это человек действующий. Однако он действует, не соразмеряя свою активность с Высшим началом. И герой снова терпит крах. Музыкальный материал Шестой симфонии подан в активном действии: «Может быть, это не эстетика барокко, но учитывая моторность, которая будет присуща музыкальной ткани, — это, если можно так выразиться, — “быстрое барокко”. Потому что, действительно, герой приходит к тому, что, наверное, нужно что-то делать, что-то менять в себе, в мире, но опять же он повторяет ошибку ищущего человека, то есть он берет на себя непосильное... Он снова отвлекается от главного» [2, с. 196]. А затем следует, по замыслу автора, остановка, пауза. И в момент этой остановки наступает момент истины. Символом Седьмой симфонии является человек Возвышенный. Он достигает состояния духовной зрелости и, наконец-то, может осмыслить процессы, происходящие во Вселенной, в мире, в себе. Как подчеркивает композитор: «...здесь предполагается детский хор и, что очень важно, сопрано соло. Почему сопрано соло? Это как голос Ангела. Этот голос впервые появится у меня в этой концепции как естественный приход к Свету. И это самое сложное, потому что я сама где-то в пути... я к этому только иду» [2, с. 198].

Зафиксируем это состояние композитора-философа и обозначим его антропологической метафорой, о которой писали многие (Г. Марсель, Г. Сковорода и др.) — *Homo viator*. Человек идущий, путешествующий, проходящий свой собственный путь, не останавливающийся в дороге.

ЛИТЕРАТУРА

1. Русяева М. В. «Вечная тема» в симфоническом творчестве А. Томленовой: опыт построения философско-музыкальной космологии. Докса: Збірник наукових робіт з філософії та філології. 2018. № 2 (30). С. 186–191.
2. Томленова А. Бог–Человек–Музыка. Интервью с композитором (провела М. Русяева). Докса: Збірник наукових робіт з філософії та філології. 2018. № 2 (30). С. 191–198.